

Comisiynydd
**Cenedlaethau'r
Dyfodol**
Cymru

**Future
Generations**
Commissioner
for Wales

Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2020

Gadewch i ni greu'r dyfodol gyda'n gilydd

Pennod 5

Meysydd ffocws

Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2020

Meysydd Ffocws: Tai

Y dyfodol a ragwelir o ran tai	04
Y Weledigaeth ar gyfer ein cartrefi - cymunedau sy'n addas ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol	06
Canfyddiad pobl o dai	12
Heriau a Chyfleoedd i newid	13
• Cynyddu'r cyflenwad o dai fforddiadwy, y math cywir o dai fforddiadwy • Ymateb i her yr Argyfwng Tai • Tai fel sbardun llesiant ehangach • Gwella'r ffordd yr ydym yn cynllunio, dylunio ac adeiladu tai • Datgarboneiddio ein cartrefi	13 22 28 34 41
Argymhellion	49
Adnoddau	53

Tai

Mae'n hanfodol cael cartref o ansawdd da sy'n diwallu ein hanghenion. Mae'n dylanwadu ar ein llesiant corfforol a meddyliol, ein cymunedau a'r amgylchedd o'n cwmpas. Mae cysylltiad cryf rhwng tai o ansawdd da ag anghydraddoldeb, tlodi a chyfleoedd bywyd cyfyngedig.

Mae'r adeiladau rydyn ni'n byw ynddynt fel arfer yn bodoli am ganrif neu fwy, ac felly bydd y penderfyniadau rydyn ni'n eu gwneud heddiw yn cael effaith ddwys ar les cenedlaethau'r dyfodol - yn uniongyrchol ar eu hamodau byw ac yn ehangach allyriadau carbon Cymru, ein tirwedd, economi a chymunedau.

Mae'r ffocws o'r newydd ar dai ar draws y Deyrnas Unedig, ac mae'n cael ei yrru gan y cyhoedd yn ogystal ag arweinyddiaeth wleidyddol. Mae hyn oherwydd yr angen, yn amlwg, i ddatgarboneiddio ein cartrefi i gyrraedd targedau allyriadau. Ond hefyd oherwydd bod prinder tai yn effeithio ar lawer mwy o bobl nag o'r blaen - mae anfforddiadwyedd, diffyg tai cymdeithasol, y sector rhentu preifat ansicr a digartrefedd yn faterion sydd wedi dod yn fwy gweladwy a gellir dadlau eu bod wedi codi oherwydd bod cynllunio a meddwl hirdymor a ffocws ar atal problemau rhag digwydd wedi bod yn absennol neu heb ei wneud yn effeithiol.

Y newyddion da yw bod tai wedi'i ddatganoli'n llawn yng Nghymru, sy'n golygu bod polisi a rheoleiddio yn cael eu penderfynu, eu dylunio a'u darparu gan Lywodraeth Cymru a'i phartneriaid. Rydym mewn sefyllfa i wneud y newidiadau sydd eu hangen gan ddefnyddio lens Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i fynd i'r afael â'r problemau a grëwyd yn y gorffennol a sicrhau canlyniadau gwell ar gyfer y dyfodol.

Tai

Y dyfodol a ragwelir o ran tai

Mae tueddiadau a rhagfynegiadau byd-eang ([y manylir arnynt ym Mhennod 1](#)), megis newid yn yr hinsawdd, technoleg, poblogaeth sy'n heneiddio a ffyrdd newydd o weithio, i gyd yn debygol o gael effaith sylweddol ar symudedd yn y dyfodol. Mae'r data cyfredol yn awgrymu bod Cymru heb baratoi'n ddigonol ar gyfer y newidiadau hyn.

Tueddiadau i'w gwyllo:

Gorlenwi, digartrefedd a thlodi:

- Mae [nifer yr aelwydydd](#) yr aseswyd eu bod yn ddigartref yng Nghymru wedi cynyddu rhywfaint.
- Mae [nifer yr aelwydydd](#) sydd dan fygythiad o ddigartrefedd yng Nghymru hefyd wedi cynyddu.
- Mae nifer y bobl sy'n cysgu ar y stryd yng Nghymru wedi [cynyddu 17%](#) yn y flwyddyn ddiwethaf.
- Bu [cynnydd](#) ym maint y gwelyau sy'n cael eu cynnig i rai sy'n cysgu ar y stryd gan awdurdodau lleol.
- Mae nifer yr aelwydydd sy'n byw mewn tlodi tanwydd yn gostwng - mae wedi gostwng o [332,000 o aelwydydd yn 2008 i 155,000 yn 2018](#). Mae hyn yn ostyngiad o 14 pwynt canran o 26% yn 2008 i 12% yn 2018.
- Mae'r sector rhentu preifat yng Nghymru wedi mwy na dyblu mewn maint [ers 2001](#).
- Roedd nifer yr aelwydydd mewn llety dros dro yng Nghymru wedi cynyddu [8% rhwng 2018 a 2019](#). Dyma'r cynydd uchaf ers cyflwyno Deddf Tai (Cymru) ym mis Ebrill 2015.

Adeiladu tai i ateb y galw:

- Mae nifer yr [aelwydydd](#) yn cynyddu'n gyflymach na nifer yr eiddo sydd ar gael.
- Mae'r pwysau cynyddol i ateb y galw am dai wedi arwain at adeiladu [nifer](#) cynyddol o gartrefi newydd mewn ardaloedd sy'n wynebu perygl llifogydd.
- Nid yw [stoc tai Cymru](#) yn cynyddu gyda'r cyflymder sydd ei angen i ateb y galw – bob blwyddyn mae llai na hanner y cartrefi newydd sydd eu hangen arnom yn cael eu hadeiladu
- Gweithlu sy'n heneiddio gyda [22% o'r gweithwyr dros 50](#) oed, a llif gwael o bobl ifanc yn ymuno â'r proffesiwn.

Datgarboneiddio:

- Daw tua 8% o [allyriadau](#) Cymru o dai ar hyn o bryd, ac mae 97% ohono'n deillio o'r tanwydd a ddefnyddir ar gyfer gwresogi a choginio. Mae hyn yn ostyngiad o 34% ers 2005.
- Gostyngodd allyriadau o'r sector adeiladu bron i draean rhwng [1990 a 2016](#) ond mae cyflymder y gostyngiad pellach yn y blynyddoedd diwethaf wedi arafu ac mae'n bosibl ei bod yn gwrthdroi hyd yn oed.

Rhagfynegiadau yn y dyfodol:

- Disgwylir i fwy na [90% o stoc heddiw barhau i gael ei defnyddio gan 2050](#).
- Fe amcangyfrifir y bydd nifer yr aelwydydd yng Nghymru yn tyfu'n gyflymach na'r boblogaeth gyffredinol. Byddai hyn yn arwain at feintiau aelwydydd llai. Rhagwelir y gwelir cynnydd o fwy na [30% yn nifer yr aelwydydd un person yn yr 20 mlynedd nesaf](#).
- Ar y llaw arall, mae'n debygol y bydd [llai o dir addas](#) ar gael i'w ddatblygu gan fod gorlifdiroedd a thir isel arall yn gynyddol dueddol o ddioddef o lifogydd.
- Rhagwelir y bydd nifer yr ail gartrefi ac anheddau gwag yn parhau i gynyddu gyda [11,000 o dai mewn gyfanswm o 2031](#), a fydd, yn eu tro, yn arwain at ostyngiad yn nifer yr anheddau sydd ar gael ar gyfer y cynnydd a ragwelir yn y galw mewn aelwydydd.
- Mae technoleg gynaliadwy glyfar a gofodau amlbwrpas ar gynydd ac yn debygol o ddod y norm yn y [30-40 mlynedd nesaf](#).
- Mae [newidiadau cyffredinol](#) mewn ymddygiadau byw cenedlaeth bellach yn golygu y bydd yn rhaid i dai fod yn fannau hyblyg a all ddal poblogaeth sy'n heneiddio'n gyffyrddus.

© Coastal Housing

Y Weledigaeth ar gyfer ein cartrefi - cymunedau sy'n addas ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol

Bydd mynediad i gartref yn hawl ddynol a chydabyddir pwysigrwydd tai, ar gyfer ffyrdd hapusach, iachach a mwy cynaliadwy i unigolion, cymunedau a'n gwlad. (Cymru o Gymunedau Cydlynus, Cymru Iachach, Cymru sy'n Fwy Cyfartal)

"Mae'n rhaid i lesiant ei gwneud yn ofynnol i rywle i fyw."

Un Llais Cymru (cyfarfod cyngor mwy Pen-y-bont ar Ogwr a'r Fro)

Bydd Llywodraeth Cymru a chyrff cyhoeddus yn parhau i weld tai fel mater o flaenoriaeth, gan sicrhau y bod digon o adnoddau ar gael i gynlluniau, datblygu ac i ddarparu'n effeithiol i greu cartrefi a chymunedau sydd eu angen yn y dyfodol.

Mae cyllidebau traws-lywodraeth yn sicrhau y bydd digon o gartrefi fforddiadwy, sy'n diwallu anghenion ein poblogaeth a systemau effeithiol i alluogi pobl i gael mynediad atynt, gan leihau digartrefedd yng Nghymru.

Syniadau Arloesol

Gwasanaeth Tai Cenedlaethol

Mae'r GIG yn adnabyddus am achub bywydau, ond gyda'r argyfwng tai yn llechu i argyfwng ledled y wlad, mae'r pensaer a'r cyflwynydd teledu George Clarke wedi galw am GIG newydd - 'gwasanaeth cartref cenedlaethol', hwn gallai fod yn rhan annatod o system llesiant cenedlaethol (gweler yr argymhelliad ar System Lles Cenedlaethol yn yr adran ar Gymru Iachach ym Mhennod 3).

Mae rhaglen y Ffindir, "[Tai yn Gyntaf](#)", wedi'i hadeiladu ar y rhagdybiaeth y gall cael cartref parhaol diogel wneud datrys problemau iechyd a chymdeithasol yn llawer haws. Ar yr un pryd â chael cartref, mae pobl hefyd yn derbyn gwasanaethau cymorth wedi'u teilwra'n unigol. Mae digartrefedd yn y Ffindir wedi bod yn gostwng yn gyson ers dechrau'r rhaglen. Canfu [astudiaeth gan Crisis](#) y gallai polisi tebyg yn y DU fod fwy na phum gwaith mor effeithiol a bron i bum gwaith yn fwy cost-effeithiol nag unrhyw fesurau a gwasanaethau cyfredol.

Mae '[New Genesis](#)' yn brosiect yn [Los Angeles](#), [UDA](#), a drawsnewidiodd gyn westy yn ddatblygiad defnydd cymysg. Mae 75% o'r unedau'n cael eu dyrannu fel tai cefnogol i bobl sydd â hanes o ddigartrefedd neu salwch meddwl cronig, ac mae'r unedau sy'n weddill yn darparu tai fforddiadwy, gan gynnwys lloffttydd artistiaid dynodedig - gan adlewyrchu'r ffocws ar y celfyddydau a diwylliant yn y gymdogaeth gyfagos. Mae lleoedd cymunedol wedi'u cyfarparu i ddarparu ar gyfer cyfarfodydd grŵp cymorth a gweithdai myfyrio, ac mae clinig iechyd ar y safle yn cynnig triniaeth iechyd meddwl a cham-drin sylweddau.

Byddwn wedi ailwampio ac ail-bwrpasu adeiladau gwag gan helpu i ddod â'r 27,000 o gartrefi gwag yng Nghymru ar hyn o bryd yn ôl. ([Cymru sy'n Fwy Cyfartal](#), [Cymru Iachach](#), [Cymru o Gymunedau Cydlynus](#) a [Chymru Lewyrchus](#))

Mae pobl a chymunedau yn chwarae rhan effeithiol mewn sut, beth a ble mae cartrefi newydd yn cael eu hadeiladu. Mae mynediad i ystod ehangach o opsiynau tai, wedi'u cefnogi gan newid diwylliant yng Nghymru sy'n ehangu barn pobl am sut a ble i fyw.

Mae'r sector rhentu preifat yn fwy fforddiadwy, proffesiynol a dibynadwy, ac mae'r ddeddfwriaeth gysylltiedig yng Nghymru yn rhoi'r diogelwch sydd ei angen ar denantiaid i weld rhentu fel opsiwn ymarferol. Mae yna ystod eang o fathau o dai. Mae hyn yn cynnwys preswylfeydd rhwng cenedlaethau, cyd-fyw (ystafell breifat a lleoedd / cyfleusterau a rennir) a chyd-gartrefu (cartref preifat a lleoedd / cyfleusterau a rennir), lleihau arwahanrwydd ac unigrwydd i'r niferoedd cynyddol o bobl sengl a hŷn. ([Cymru Iachach](#))

Mae '[Communities Plus](#)' yn [Ne Cymru Newydd, Awstralia](#), yn bartneriaeth rhwng y llywodraeth a'r sectorau tai preifat a chymunedol, sy'n canolbwyntio ar adfywio cymdogaethau a datblygu cymunedol integredig. Ei nod yw datblygu 23,000 o unedau tai cymdeithasol newydd ac amnewid, a'u hintegreiddio â 500 o anheddau fforddiadwy a hyd at 40,000 o anheddau preifat, gyda'r elw'n cael ei ail-fuddsoddi mewn tai cymdeithasol newydd, cyfleusterau cymunedol a man agored o ansawdd uchel.

Mae gan '[Buccleuch House](#)' yng ngogledd [Llundain](#) gymuned gymysg, gan ddarparu 41 o gartrefi gofal ychwanegol i bobl hŷn, 28 o unedau rhent fforddiadwy a pherchnogaeth a rennir a 38 o fflatiau ar werth yn breifat. Mae'r datblygiad hwn yn gwella cydlyniant cymunedol, yn lleihau arwahanrwydd, yn galluogi pobl ifanc i fforddio prynu tai - gan ddiwallu anghenion tai ein demograffeg newidiol yn effeithiol.

Gall cenedlaethau hŷn a iau fyw gyda'i gilydd mewn cymunedau cefnogol, lle mae anghenion y ddau grŵp yn cael eu cydnabod a'u diwallu. Mae'r [Iseldiroedd](#) yn arwain y ffordd yn hyn o beth lle mae prosiectau fel '[Humanitas Deventer](#)' yn cynnig lle byw i fyfyrwyr os ydynt yn cyfnewid 30 awr o'u hamser y mis yn gofalu am y cyd-breswylwyr oedranus. Gall hyn leddfu pwysau ariannol y myfyrwyr wrth ddarparu cwmnïaeth a gofal cymdeithasol i'w cymheiriaid oedranus.

Mae datblygiad [Tre Cwm](#), a adfywiwyd gan [Cartrefi Conwy](#) ynghyd â thrigolion yr ystâd, bellach yn cynnwys arwynebau athraidd, planhigion sy'n gwrthsefyll sychder a lleoedd chwarae naturiol sy'n cynyddu bioamrywiaeth yr ardal.

Mae tai ar draws pob deiliadaeth o safon ansawdd gyson. ([Cymru sy'n Fwy Cyfartal](#)) Mae gan gartrefi safonau gofod mwy hael a strwythurau mewnol y gellir eu haddasu i wneud y defnydd gorau o ofod ac i addasu i bobl sy'n newid anghenion a ffyrdd o fyw, gan fod ein poblogaeth yn treulio mwy o amser yn eu cartrefi (gan gynnwys gweithio gartref) a llai mewn tagfeydd traffig ac mewn swyddfeydd. ([Cymru o Gymunedau Cydlynus](#))

Mae tai, trafnidiaeth a chynllunio wedi'u hintegreiddio er mwyn sicrhau bod gan bobl fynediad i fannau gwyrdd, gwasanaethau a chyfleusterau hamdden yn lleol. Dyluniwyd cymunedau i adlewyrchu treftadaeth yr ardal a helpu i gysylltu pobl â gweithgareddau diwylliannol yr ardal. ([Cymru â Diwylliant Bywiog lle mae'r Gymraeg yn Ffynnu](#)) Mae pob datblygiad tai yn cynnwys buddion amgylcheddol, megis lle ar gyfer natur, cynhyrchu ynni adnewyddadwy, a rheoli dŵr ac mae'n cynnig amgylcheddau cydnerth â chysylltiad da i bawb yng Nghymru. ([Cymru Gydnerth](#))

Mae tai yn cael eu cefnogi gan, ac wedi'i integreiddio â system gynllunio fodern sy'n unol â Pholisi Cynllunio Cymru 10. Mae hyn yn ystyried y ffactorau cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol ehangach o fewn ardal gynllun er mwyn sicrhau bod lleoedd cynaliadwy a chymunedau cydlynus yn cael eu creu. Mae'r system gynllunio yn ystwyth ac yn flaengar, gan ystyried anghenion tai poblogaeth heddiw ac yn y dyfodol ar gyfer ardaloedd lleol. Mae tir ar gael ar gyfer adeiladu tai ar gyfer y math o ddeiliadaeth sy'n ofynnol ac ar gyfer y math cywir o dai, yn y lleoedd iawn - yn agos at amwynderau lleol, cysylltiadau trafnidiaeth a lleiniau hygyrch ar gyfer tir a chyfleoedd datblygu i fusnesau bach a chanolog. ([Cymru Lewyrchus](#))

Mae'n [Gelf ond Nid Felly](#) yn prosiect partneriaeth rhwng Trivallis, Plant y Cymoedd ac Artes Mundi, ac yn gweithio gyda Cyngor Bwrdeistref Sirol Rhondda Cynon Taf a chymuned Trebanog i adfywio eu hystâd a dod â phobl ynghyd.

Mae menter yn [Denver, Colorado](#) yn ei gwneud yn ofynnol i adeiladau talach na 25,000 troedfedd sgwâr fod â thoeau gwyrdd neu baneli solar - gan gynnwys prosiectau tai fforddiadwy.

Mae [Arup](#) wedi datblygu [adeilad cyntaf y byd sy'n cael ei bweru'n rhannol gan algâu](#) yn [Hamburg, yr Almaen](#). Mae'r ffasâd paneli gwydr yn defnyddio algâu i weithredu fel dyfais cysgodi a darparu egni bio-nwy y gellir ei ddefnyddio i gynhesu dŵr.

Mae rheolau morgais [Yr Iseldiroedd](#) yn caniatáu i aelwydydd fenthycu hyd at €25,000 yn ychwanegol i prynu neu ei ailwampio i gartref sero ynni net.

Mae [Komatsu, cawr adeiladu o Japan, yn defnyddio dronau fel 'llygaid'](#) ar gyfer peiriannau chwalu awtomataidd. Mae'r dronau yn sganio'r safle ac yn bwydo'r wybodaeth i'r peiriannau..

image © [gerhard kemme](#)

Mae ein cartrefi yn defnyddio ynni'n effeithlon a charbon positif gadarnhaol ac yn cynhyrchu eu trydan eu hunain - bydd rhai wedi'u yn cael eu gorchuddio â phaent solar cynnwys yn y paent haul sy'n cynhaeafu ynni o'r haul.

Maent hefyd yn gallu gwrthsefyll hinsawdd sy'n newid gyda thywydd eithafol. Mae mwy o adeiladau 'yn casglu dŵr glaw ac yn rheoli eu defnydd dŵr eu hunain. Yn bwysicaf oll, mae ein cartrefi yn rhan o gymuned sydd â chysylltiad da. (Cymru Lewyrchus, Cymru Gydnerth a Chymru o Gymunedau Cydlynus) Oherwydd mwy o effeithlonrwydd ynni a systemau ynni adnewyddadwy, mae ynni bron yn rhad ac am ddim, ac felly'n lleihau tlodi tanwydd. (Cymru sy'n Fwy Cyfartal)

Mae tai yn lleihau, ac yn y pen draw dileu allyriadau yn ei sector ei hun - mae'n helpu i fynd i'r afael â newid yn yr hinsawdd a lleihau allyriadau cyffredinol o sectorau eraill trwy ddewisiadau sy'n gyfeillgar i'r amgylchedd fel seilwaith gwyrdd, deunyddiau cynaliadwy a chadwyni cyflenwi lleol. (Cymru Lewyrchus, Cymru sy'n Gyfrifol ar lefel Fyd-eang)

“Er mwyn newid yn ein ffordd o fyw, hoffwn weld mwy o ofod tô gwyrdd yn y dinasoedd a chreu ymdeimlad o gymuned mewn adeiladau amlfeddiannaeth a fydd yn caniatáu i ddeiliaid tai gymdeithasu o ddydd i ddydd, a fydd yn helpu i atal unigrwydd ac iselder. Creu cymunedau ac amgylcheddau byw trefol yng nghanol dinasoedd/ trefi Cymru.”

Llwyfan y Bobl

Mae'r sector adeiladu yn buddsoddi mewn datblygu sgiliau a ffyrdd newydd o weithio, gan gynyddu adnoddau sgiliau yng Nghymru ac yn lleol. (Cymru Lewyrchus)

Datblygodd y myfyriwr o [Ddenmarc](#), Lise Fuglsang Vestergaard, y cysyniad o ailgylchu'r bagiau plastig sy'n dominyddu safleoedd tirlenwi India a'u troi'n frics. Gall y briciau lliwgar wrthsefyll hyd at chwe thunnell o bwysau ac os ydynt yn agored i dymor y monsŵn maent yn debygol o allu dal i fyny yn well o gymharu â'r cartrefi brics clai presennol sy'n aml yn cael eu golchi i ffwrdd.

Yn [Seattle, UDA](#), mae busnes cychwynnol, Node, [yn gweld y dyfodol mewn tai parod](#). Diffinnir y cartrefi modiwlaid gan bren hardd, ffenestri eang, ac esthetig modernaidd. Mae meddalwedd a synwryddion yn cadw amgylchedd y cartref yn gyffyrddus ac yn niwtral o ran carbon. Mae paneli solar yn pweru'r cartref cyfan. Mae cromfachau a ddyluniwyd yn arbennig yn golygu y bydd modd llunio'r cartref cyfan mewn ychydig ddyddiau.

Mae [Llundain](#) yn mynd i'r afael â mater sgiliau trwy [Academi Adeiladu'r Maer](#). Mae'n sefydlu “marc ansawdd” i achredu darparwyr hyfforddiant, gan greu hybiau i gryfhau cydgysylltu rhwng darparwyr hyfforddiant a chyflogwyr adeiladu, a darparu cyllid cyfalaf ar gyfer uwchraddio offer hyfforddi ac adeiladau. Y nod yw cysoni'r gwahanol ffynonellau hyfforddiant sgiliau adeiladu yn y ddinas er budd y diwydiant wrth ei wneud yn fwy deniadol i bobl ifanc.

Mae tai o ansawdd uwch yn gwella iechyd pobl a lles, gyda sgil-fanteision i wasanaethau cyhoeddus, megis y GIG, a fydd yn gweld lleihad sylweddol mewn damweiniau, argyfyngau a problemau iechyd gydol oes a achosir gan dai o ansawdd gwael. Mae economi gylchol wedi'i hymgorffori, gan leihau gwastraff, arbed arian a gwella cysylltiadau rhwng pobl. (Cymru sy'n Gyfrifol ar lefel Fyd-eang, Cymru Iachach)

Mae technoleg wedi'i hintegreiddio ledled ein cartrefi gan wneud bywyd yn haws, yn enwedig i'r rheini ag anghenion cymorth ychwanegol. Mae'r dechnoleg gynyddol, ynghyd â thu mewn y gellir ei addasu, yn galluogi pobl i fyw'n annibynnol am fwy o amser, gan leihau'r galw ar wasanaethau cymorth y wladwriaeth. (Cymru Iachach ac Cymru sy'n Fwy cyfartal)

Defnyddir cynnydd technolegol hefyd ym maes adeiladu i wella effeithlonrwydd, fforddiadwyedd, lleihau ôl troed carbon a gwella iechyd a diogelwch gweithwyr adeiladu. (Cymru Lewyrchus ac Cymru Iachach)

Mae'r Iseldiroedd yn symud i ffwrdd o fodel cartref gofal traddodiadol, i bentrefi dementia sy'n cynnwys gerddi, parciau ac amwynderau y gall preswylwyr eu defnyddio, tra hefyd yn cael gofal arnynt trwy gyd-fyw mewn grwpiau bach.

'Mae 'SAM' y robot sy'n gosod brics, yn gosod y sylfaen ar gyfer adeiladu robotig. Wedi'i gynllunio i weithredu ar y cyd â saer maen, gall weithio chwe gwaith yn gyflymach na bod dynol, gan osod 3,000 o friciau y dydd.

I gyfrannu at y weledigaeth hon, rwyf wedi canolbwyntio fy ngwaith tai ar:

Wedi darparu cyngor a chefnogaeth i'r Adolygiadau annibynnol ar Dai Fforddiadwy, Cartrefi Datgarboneiddio a Digartrefedd a gomisiynwyd gan y Llywodraeth.

Cefnogodd Is-adran Tai Llywodraeth Cymru i gymhwyso Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i'w gwaith.

Wedi gweithio gyda'r sector adeiladu i ddatblygu dealltwriaeth a chymhwysiad o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

Cefnogwyd gwaith nifer o gymdeithasau tai gan ddarparu cyngor ar eu gwaith a rhannu arfer gorau.

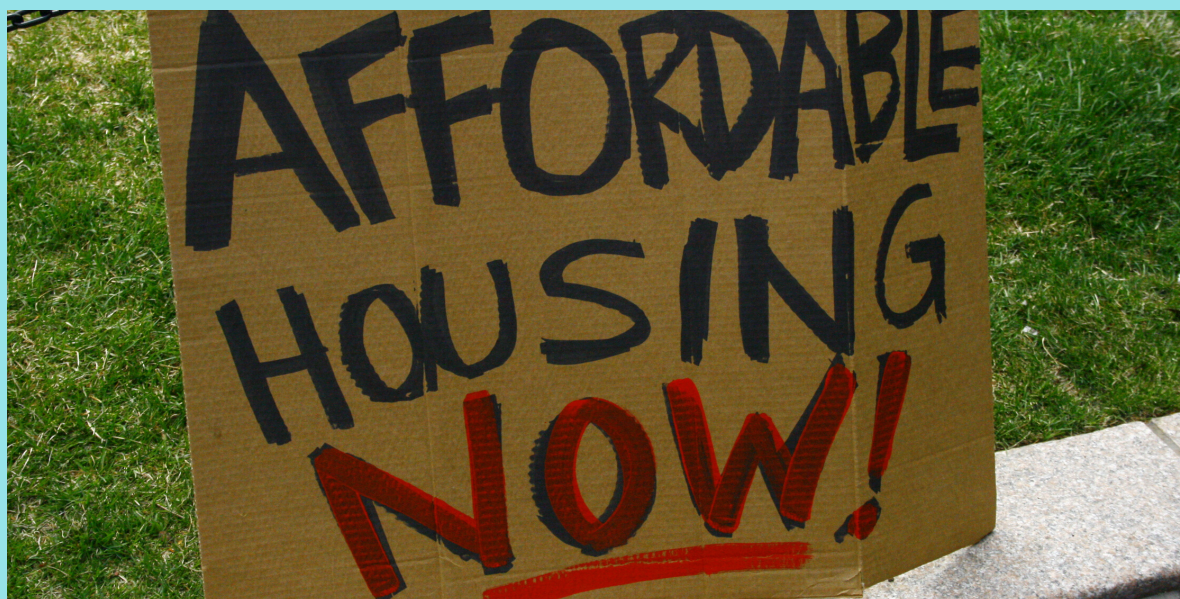
Rhoi cyngor i gyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus ar eu hamcanion ar dai.

Cyhoeddi cyngor ar gymunedau cydlynol.

Gweler Pennod 6 am ragor o wybodaeth am fy ngwaith.

Hoffem ddweud diolch i'r canlynol am eu mewnwelediad, adborth a sylwadau ar ddrafftiau cynharach:

- Cartrefi Cymunedol Cymru
- Sefydliad Tai Siartredig Cymru
- Chris Jofeh a'r Panel ar Ddatgarboneiddio Cartrefi
- Lynne Pamment a'r Panel Cyflewnad o Dai Fforddiadwy
- Jon Sparkes a'r Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd
- United Welsh, wnaeth partneriaethu gyda fy nhim ar y Gallu i Greu
- Cartrefi Conwy, Tai Arfordirol, Trivallis a'r lawer arall sydd wedi rhannu arfer da
- Adeiladu Arbenigrwydd yng Ngymru sydd wedi gweithio gyda i ar nifer o adrannau
- TPAS Cymru
- Cymorth Cymru
- Tai Pawb

© fumigene

Canfyddiad pobl o dai

Mae gwranddo ar yr hyn y mae pobl yn ei feddwl a'i gredu yn rhan bwysig o wneud yn siwr eu bod yn cael eu cynnwys. Dyna pam, yn yr adran hon, roeddwn i eisiau rhoi blas o'r hyn y mae pobl wedi'i ddweud wrthyf, ers dechrau fy nhymor ac mewn perthynas â'r adroddiad hwn.

Mae ein cartrefi yn allweddol i'n llesiant – ac felly mae problemau yn ymwneud â thai yn cael effaith sylweddol arnom ni fel unigolion a chymunedau. Mae pryderon ynghylch tai yn aml yn cael eu codi gyda mi ac yn amlwg mewn ymchwil gan eraill hefyd, er enghraifft adroddiad [Sefydliad Siartredig Tai Cymru](#). Mae'r rhain yn ymdrin ag ystod eang o faterion, sy'n adlewyrchu'r cynnydd y mae'n rhaid i ni ei wneud i sicrhau bod tai yng Nghymru yn diwallu ein hanghenion ac yn addas ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.

Rwyf wedi cynnal digwyddiadau i ymgysylltu â chymaint o bobl â phosibl ledled Cymru ac rwyf wedi annog barn yn rhagweithiol trwy fy Llwyfan y Bobl. Mae fy Nhîm wedi mynychu ystod eang o gyfarfodydd a digwyddiadau tai megis gyda'r [TPAS Cymru](#) a [Caretrefi Cymunedol Cymru](#) ac wedi cyfarfod â'r [Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd](#) benodwyd gan y Gweinidog Tai a Llywodraeth Leol. Rwyf wedi ymweld â chymunedau a rhai datblygiadau tai cymdeithasol newydd gwyh, fel Tre Cwm.

Rwyf hefyd wedi siarad ag ystod eang o unigolion i ofyn beth yw eu gweledigaeth ar gyfer tai sy'n addas ar gyfer y dyfodol yng Nghymru ac, yn bwysig, beth sy'n ein rhwystro rhag gwneud i hynny ddigwydd.

Mae pobl wedi dweud wrthyf:

- Nid yw tai yn fforddiadwy i bobl ifanc.
- Mae'r farchnad rhentu yn rhy ddud, yn enwedig i bobl ifanc, y rheini ar gyflogau isel a'r rhai sy'n gweithio'n rhan-amser.
- Dylai cost rhentu fod yn unol â'r Cyflog Byw.
- Mae'r farchnad rhentu yn ansicr, yn effeithio ar les pobl ac yn ei ystyried yn opsiwn tai llai deniadol na pherchen ar gartref.
- Mae tai yn anfforddiadwy mewn ardaloedd gwledig oherwydd lefelau uchel o berchnogaeth ail gartref. Mae dibynnu ar dwristiaeth ac amaethyddiaeth yn yr ardaloedd hyn yn golygu bod diffyg amrywiaeth a chyfle i economïau gwledig, sy'n ei gwneud hi'n anodd i drigolion fforddio tai.
- Mae angen rheoleiddio datblygwr tai yn well er mwyn sicrhau cynaliadwyedd amgylcheddol a fforddiadwyedd stoc dai newydd.
- Mae diffyg bioamrywiaeth, man gwyrdd a lleoedd chwarae naturiol mewn byw trefol.
- Mae angen dull mwy cydgysylltiedig i ddod â hen dai a safleoedd trefol i ddefnydd. Dylid blaenoriaethu hyn yn lle datblygu safleoedd caeau gwyrdd. Helpu i ail-bwrpasu ardaloedd trefol gyda chymunedau newydd.
- Mae datblygiadau tai newydd yn aml ar safleoedd caeau gwyrdd, nid ydynt yn cysylltu â thrafnidiaeth gyhoeddus ac nid ydynt yn fforddiadwy. A bod cymunedau'n darganfod yn rhy hwyr i allu dylanwadu ar leoliad a dyluniad. ([Gweler yr adran ar Gynllunio ym Mhennod 5 am fwy o wybodaeth](#))
- Dylai fod gan bob datblygiad tai newydd ynni adnewyddadwy a dyluniad cynaliadwy wedi'i ymgorffori.

Heriau a Chyfleoedd i newid

Cynyddu'r cyflenwad o dai fforddiadwy, y math cywir o dai fforddiadwy

“Weithiau pan rydyn ni'n siarad am dai, rydyn ni'n cael ein dal yn y pethau technegol - y rheoliadau, y cynllunio a'r manylion penodol, rydyn ni'n anghofio mae'r hyn rydyn ni'n siarad amdano mewn gwirionedd yw cartref”
@sophiehowe #annualconf17 #housinghorizons

Oddi ar Twitter

Yr hyn sydd ei angen ar genedlaethau'r dyfodol

Mae ar genedlaethau'r presennol a'r dyfodol angen am fwy o dai o ansawdd uchel, carbon isel, gwirioneddol fforddiadwy, mewn cymunedau cysylltiedig, sy'n diwallu anghenion y boblogaeth leol ac yn gwella'r amgylchedd lleol. Mae angen gwneud hyn yn gyflym ac ar raddfa fawr - gyda'r ffocws yn symud o adeiladu tai i adeiladu cymunedau. Mae cynigion fel Parc Hadau ‘[Cartrefi Sero Homes](#)’ Parc neu'r Datblygiad Defnydd ‘[Cymysg Byw Bioffilig](#)’ yn dangos i ni yr hyn y gallem fod yn anelu ato.

Mae arnom angen i bawb yng Nghymru gael cartref digonol. Mae hyn yn ymwneud â chydweithio ac ailddyrrannu'r stoc bresennol. Mae angen cysondeb ymarfer ar draws pob rhan o Gymru ac nid o reidrwydd adnoddau ychwanegol. Mae angen i dai ddod yn wasanaeth statudol fel addysg ac iechyd, fel arall bydd yn cymeryd sedd gefn a bydd dyraniad tai yn parhau i ymateb i argyfyngau.

Dylai datblygiadau gael eu cynllunio gyda, neu o amgylch amwynderau eraill, gwasanaethau a (yn fwy pwysig) trafnidiaeth gyhoeddus, gan gofleidio y cysyniad o greu lleoedd ([Gweler yr adran ar Gynllunio, ym Mhennod 5 am fwy o wybodaeth](#)) ac yn unol â [Pholisi Cynllunio Cymru 10](#). Mae hyn yn datgan bod "cynllunio effeithiol yn cefnogi ac yn galluogi darparu amrywiaeth o gartrefi sydd wedi'u dylunio a'u lleoli'n dda ac sydd â chysylltiad da â chanolfannau manwerthu a masnachol sy'n bodoli'n barod yng nghanol ein cymunedau a chyfleoedd gwaith.”

Rhaid i gynyddu'r cyflenwad o gartrefi carbon isel fforddiadwy, digonol mewn cymunedau cydlynol barhau i fod yn flaenoriaeth polisi yn yr hirdymor. Mae angen i ni ddeall y materion a gyfrannodd at brinder tai cyfredol yn y lle cyntaf i'w hatal rhag digwydd eto, er enghraifft, cyllidoli tai a thir ar raddfa fawr, a systemau tai sy'n trin tai fel nwyddau. Mae angen i Lywodraeth Cymru gynnal monitro parhaus i gadw i fyny â thueddiadau ac anghenion newidiol y boblogaeth a'r hinsawdd.

Lle rydyn ni nawr

Mae'r galw yn fwy na'r cyflenwad

Ar hyn o bryd rydym yn profi argyfwng yn y cyflenwad o dai digonol sy'n cyrraedd ar draws ein cymunedau ac ar draws grwpiau demograffig. Yn 2018:

- Roedd 53,503 o aelwydydd Cymru yn orlawn.
- Roedd 2,142 o aelwydydd digartref mewn llety dros dro.
- Roedd 27,000 o adeiladu yn wag ledled Cymru. Bydd y prinder tai yn gwaethygu gan fod disgwyl i boblogaeth Cymru gynyddu tua 4.4% erbyn canol 2036.

Mae Llywodraeth Cymru wedi amcangyfrif y bydd angen i ni adeiladu oddeutu 8,300 o gartrefi newydd bob blwyddyn rhwng 2018-19 a 2022-23 er mwyn cwrdd â'r galw cyfredol a'r anghenion tai a ragwelir yn y dyfodol.

“Roedd y datganiad 'Byddaf yn gallu dod o hyd i dai addas pe bai angen i mi symud' yn cofnodi'r hyder isaf ymhlith yr holl ymatebwyr, yn enwedig y rhai sy'n ennill llai na £20,000 y flwyddyn.”

Asesiad Llesiant Sir Benfro

[Gwnaeth ymchwil a](#) gyhoeddwyd yn 2019 gan Tai Pawb, Sefydliad Siartredig Tai Cymru a Shelter Cymru gadarnhau bod 'Cymru, fel gwledydd datganoledig eraill, yn profi nid yn unig lefelau uchel o ddigartrefedd, cynnydd mewn cysgu ar y stryd, ond hefyd prinder tai fforddiadwy, diffyg difrifol o lety addas wedi'i addasu ar gyfer pobl anabl, diffyg sicrwydd deiliadaeth a phroblemau gyda lletyau llai safonol.'

Gwaethygir y problemau gyda'r cyflenwad gan nifer yr eiddo a ragamcanir mewn datblygiadau cynllunio gan awdurdodau lleol a'r nifer a adeiladwyd mewn gwirionedd. Yn ôl [Stats Cymru](#), dros y degawd diwethaf, dylai datblygiadau sydd wedi'u cymeradwyo gan awdurdodau lleol fod wedi cyflenwi 13,355 o dai fforddiadwy. Fodd bynnag, dim ond 6,746 o'r rhain sydd wedi'u hadeiladu.

“Mae prynu tŷ mor afrealistig i rai, dwi ddim yn credu ei fod yn hawdd i unrhyw un. Mae'n anodd i gael tai cymdeithasol yn anodd oherwydd y meini prawf, ond os na allwch fforddio prynu, tai preifat yw'r sefyllfa canolig, sydd heb ei reoleiddio ac mae landlordiaid yn ceisio dianc gyda beth bynnag y gallant.”

Sgwrs Cymru Ein Dyfodol gyda
4Winds

Rhagwelir y bydd nifer yr aelwydydd person sengl yn codi dros 30% yn yr 20 mlynedd nesaf. Mae [tueddiadau diweddar](#) mewn adeiladu tai yn dangos efallai na fydd nifer yr eiddo sydd ar gael yn cadw i fyny â'r cynnydd hwn mewn cartrefi. Gwaethygir sefyllfa ein cyflenwad tai fforddiadwy cyfyngedig, oherwydd er bod yr angen am dai yng Nghymru yn tyfu'n gyflymach na nifer yr eiddo sydd ar gael, mae'n debygol y bydd tir llai addas ar gael i'w ddatblygu wrth i orlifdiroedd a thir îs arall ddod yn fwy tueddol o gael llifogydd.

Canfu'r Adolygiad Tai Fforddiadwy, er gwaethaf i Lywodraeth Cymru wneud cynnydd wrth gynnal asesiadau anghenion cenedlaethol a rhanbarthol, mae'n amlwg bod nifer o wendidau yn y dull presennol o Asesu Marchnad Tai Lleol y mae angen mynd i'r afael â hwy. Mae'r rhain yn cynnwys ei integreiddio â phroses y cynllun datblygu lleol a sicrhau eu bod yn llywio gwaith y Byrddau Partneriaeth Rhanbarthol a'r Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus.

Mae'r adolygiad hefyd yn cynghori y dylai Asesiadau Marchnad Tai Lleol wneud gwell defnydd o asesu. [Yn fy marn i dylai hyn gynnwys yn benodol Asesiadau Llesiant sydd wedi'i gael ei gynnal gan Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus](#). Dylent hefyd anelu at adlewyrchu amrywiaeth yr angen yn well (gan ystyried yn benodol gyngor gan y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol).

Mae hyn eto'n adlewyrchu fy nghanfyddiadau ar draws yr Adroddiad hwn ynghylch cymhlethdod trefniadau llywodraethu a bod angen i fyrddau wneud mwy i gysylltu â gwaith ei gilydd. O ran fy argymhelliad ym Mhennod 2, fod yn rhaid i'r Llywodraeth nodi'n glir sut y dylai gwaith pob bwrdd ymwneud ag eraill, mae hwn yn faes hanfodol y dylid ei nodi.

Mae gweithredu ar ddod ag eiddo gwag yn ôl i ddefnydd wedi'i arafu ac mae angen gwneud mwy i gynorthwyo awdurdodau lleol i fynd i'r afael ag eiddo gwag fel ffordd o gyflawni eu hamcanion llesiant a'r nodau cenedlaethol

Mae nifer enfawr o eiddo gwag yng Nghymru o hyd er gwaethaf ymdrechion y Llywodraeth i fynd i'r afael â hyn. Lansiwyd cynllun i fynd i'r afael ag eiddo gwag yn 2012 gan y Gweinidog Tai ar y pryd, Huw Lewis, ac er bod ei ddyheadau'n ganmoladwy nid yw'n ymddangos bod y dull wedi cyflawni'r hyn yr oedd yn bwriadu ei wneud, gyda nifer yr eiddo gwag yn cynyddu 40% ers 2009 yn ôl [Shelter Cymru](#).

Yn 2019, cynhaliodd Pwyllgor Cydraddoldeb, Llywodraeth Leol a Chymunedau Cynulliad Cenedlaethol Cymru [ymchwiliad i eiddo gwag](#). Fel y noda'r Pwyllgor yn gywir, mae cysylltiadau clir iawn rhwng mynd i'r afael ag eiddo gwag a chwrdd â nifer o'r nodau llesiant cenedlaethol.

Mae dod ag eiddo yn ôl i ddefnydd yn helpu i sicrhau ein bod yn defnyddio'r adnoddau presennol yn effeithlon, yn gallu darparu gwaith i adeiladwyr a chwmnïau adeiladu llai, yn gallu helpu i adfywio'r ardal a gwarchod diwylliant a threftadaeth.

Mae gan nifer o gyrff cyhoeddus amcanion neu gamau sy'n canolbwyntio ar fynd i'r afael ag eiddo gwag, ond dim ond un Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus, er bod ganddynt amcanion a chmau ynghylch cymunedau hyfyw, diogel a deniadol. Ac mae tystiolaeth a gafwyd gan y Pwyllgor yn awgrymu bod rhwystrau o ran arweinyddiaeth ar lefel leol ac wrth ddarparu adnoddau ar gyfer gweithredu ar lawr gwlad.

Mae'n debyg bod Cyngor Bwrdeistref Sirol Pen-y-bont ar Ogwr yn arddangos yr enghraifft orau o wneud cysylltiadau rhwng cartrefi gwag a nifer o nodau ac amcanion. Mae ganddynt ddau amcan sy'n ymwneud ag eiddo gwag:

- 'Cefnogi economi lwyddiannus' ac un o'u camau yw 'Mynd i'r afael â materion eiddo gwag hirdymor.'
- 'Helpu pobl i fod yn fwy hunandibynnol,' gyda'r cam: 'Gweithio gyda pherchnogion gwasanaethau eiddo i troi eiddo gwag i mewn i gartrefi i helpu i gynyddu'r cyflenwad o dai i'w rhentu a'u gwerthu'

At hynny, roedd Pen-y-bont ar Ogwr wedi nodi cyfleoedd i gartrefi gwag gael eu defnyddio eto ar gyfer pobl sy'n gadael gofal, ac mae'n galonogol iawn i weld meddwl integredig.

Mae gan Gyngor Bwrdeistref Sirol Wrecsam amcan i: 'Hyrwyddo cartrefi ac adfywio o ansawdd da,' gyda chmau: 'Cynnyddu a chryfhau gwaith presennol ar eiddo gwag, gan ddefnyddio'r holl ddulliau sydd ar gael gan gynnwys ' prynu yn ôl 'a phrynu gorfodol'. 'Defnydd cadarnhaol o ddeddfwriaeth gynllunio, trwyddedu a gorfodi i leihau effeithiau eiddo gwag, wedi'u rheoli'n wael neu wedi'u cynnal a'u cadw, yn enwedig yng nghanol y dref, gan gyfrannu at amodau gwell ar gyfer llesiant a thwf economaidd.'

Mae gan lawer o awdurdodau lleol eraill amcanion a chmau ar fynd i'r afael ag eiddo gwag (Sir Gaerfyrddin, Sir Ddinbych, Bro Morgannwg, Ynys Môn) ond nid ydynt o reidrwydd yn gwneud y cysylltiadau rhwng y rhain a'u hamcanion ehangach.

Fodd bynnag, er gwaethaf yr ymdrechion hyn, amlygodd Ymchwiliad y Pwyllgor Cydraddoldeb, Llywodraeth Leol a Chymunedau fod cynnydd yn cael ei rwystro ledled Cymru o ganlyniad i'r diffyg swyddogion eiddo gwag pwrpasol, gallu o fewn gwasanaethau cyfreithiol a'r flaenoriaeth a roddwyd i'r mater. Mae hyn yn adlewyrchu canfyddiadau mewn rhannau eraill o'r Adroddiad hwn am y 'bwloch gweithredu' a'r angen i'r Llywodraeth dalu cymaint o sylw i gefnogi gweithredu blaengar a phenderfynol ag y maent i lunio polisi blaengar.

"Rydym yn ymchwilio i rai o'r rhwystrau ac yn awgrymu ffyrdd o wella'r prosesau er mwyn gwneud hyn yn bosibl. Gall mynd i'r afael â'r broblem eiddo gwag wneud cyfraniad sylweddol tuag at adfywio cymunedol ehangach; gall wneud ardal yn fwy deniadol a chynyddu'r stoc dai sydd ar gael. Fodd bynnag, mae'n bwysig sicrhau bod camau gweithredu yn cael eu teilwra'n briodol."

Y Pwyllgor Cydraddoldeb, Llywodraeth Leol
a Chymunedau

Mae'n galonogol gweld rhywfaint o gydnabyddiaeth o hyn gan fod Llywodraeth Cymru wedi dyrannu rhywfaint o adnodd yn ddiweddar i greu tîm ymroddedig, a ddylai ddod â ffocws o'r newydd trwy gynnig cefnogaeth i awdurdodau lleol. Maent hefyd yn datblygu pecyn cymorth cartrefi gwag a allai fod yn ddefnyddiol. Ond mae'n rhaid i'r Llywodraeth sicrhau bod hyn yn mynd i'r afael â'r rhwystrau a nodwyd fel gallu ac adnoddau, yn hytrach nag ychwanegu mwy o ganllawiau i mewn i system nad oes ganddo'r gallu i ymateb.

Dylai awdurdodau lleol gydnabod yn well y buddion lluosog y gall mynd i'r afael ag eiddo gwag eu cael er mwyn cyflawni eu hamcanion llesiant, a dylai'r Llywodraeth weithio gydag awdurdodau lleol i sicrhau fod unrhyw rwystrau rhag gweithredu'r targedau ar gyfer dod â chartrefi gwag yn ôl i ddefnydd - gan gynnwys y rhai a nodwyd gan y Pwyllgor - yn cael sylw.

Pobl ifanc yn methu â gadael cartref neu yn cael eu gyrru i lety preifat ar rent

Oherwydd y cynnydd sylweddol ym mhrisiau tai a rheolau benthyca llymach ers 2008, nid yw llawer o bobl ifanc yn gallu fforddio prynu cartref eu hunain. O ganlyniad, ni allant adael cartref eu teulu neu maent yn cael eu gyrru i lety ar rent preifat. Mae tystiolaeth yn dangos ei bod yn annhebygol y bydd pobl ifanc yn gallu prynu tŷ heb gymorth eu rhieni ac mae un o bob pump o bobl ifanc yn y Deyrnas Unedig wedi syrffio-soffa yn 2017 gyda bron i hanner ohonynt wedi gwneud hynny am fwy na mis. Yn y cyfamser mae mwy a mwy o aelwydydd wedi dod yn aelwydydd deiliadaeth sengl oherwydd cynnydd yn y boblogaeth sy'n heneiddio.

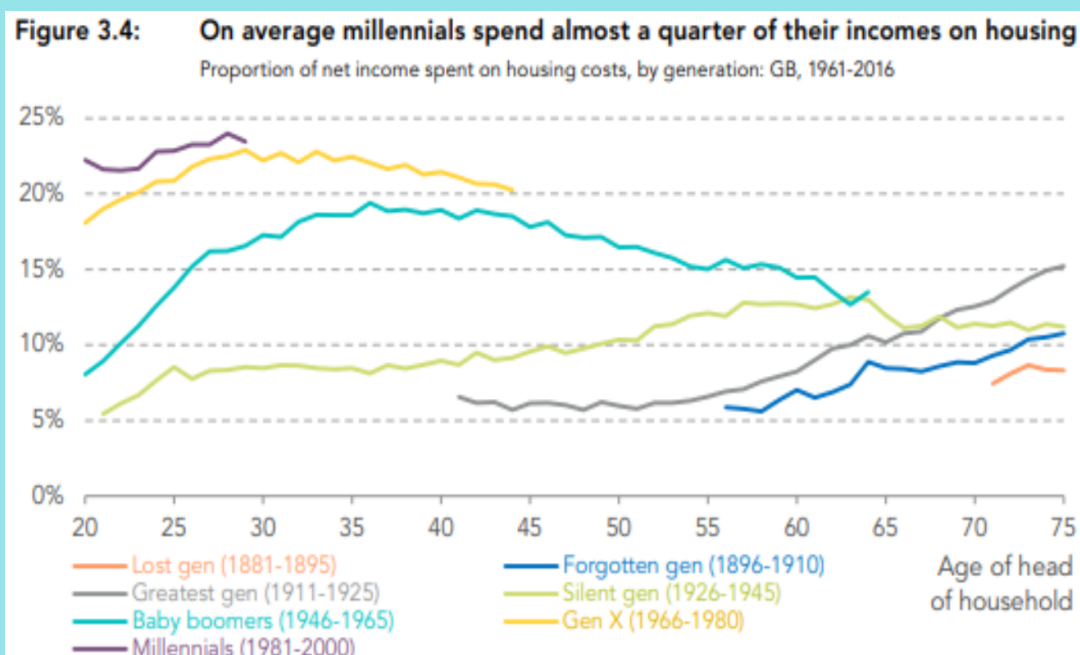
Mae'r galwadau ar ein stoc tai cymdeithasol gyfyngedig yn golygu bod pobl ifanc yn llai tebygol o allu ei gyrchu, oherwydd y system ddyrannu sy'n gorfod blaenoriaethu pobl sy'n agored i niwed. O ganlyniad, mae pobl ifanc yn wynebu mwy o ansicrwydd na'u rhagflaenwyr; mae dwy ran o dair o bobl ifanc yn y Deyrnas Unedig yn wynebu rhenti 'anfforddiadwy' sy'n bwyta hyd at 30% o'u cyflog, o'i gymharu â tua 8% ar gyfer pobl dros 60 oed.

Mae yna bryderon hefyd ynglŷn â gwir gost 'cartrefi fforddiadwy' fel y'u gelwir. Mae rhenti yn aml yn rhy uchel i bobl ifanc, pobl sy'n gweithio'n rhan-amser neu ar incwm isel. Mae [Sefydliad Joseph Rowntree](#) yn nodi bod rhent yn 'fforddiadwy' pan nad yw'n cymryd mwy na 28% o incwm net cartref. Ac eto, mae tenantiaid yng Nghymru yn talu canran lawer uwch o'u hincwm net ar rent.

Er bod Llywodraeth Cymru wedi ymrwymo i ddarparu 20,000 o 'dai fforddiadwy' newydd, mae'r defnydd o'r term ar hyn o bryd yn cynnwys cartrefi sy'n eiddo i'r cynllun ecwiti a rennir 'Help i Brynu'. Yn 2016, gwerthwyd 40% o'r cartrefi a werthwyd trwy 'help i brynu' am dros £200,000, sy'n anfforddiadwy i lawer o bobl, yn enwedig gan fod [incwm cyfartalog yng Nghymru Cymru yw £22,575, ar ôl didyniadau](#).

“Rydw i a fy ngwr yn rhentu’n breifat gan dalu £595 y mis. Gan fod y ddau ohonom yn gweithio byddai’n annhebygol iawn i ni gael ty cymdeithasol. Rydyn ni’n dau ar gyflog isafswm ac nid ydyn ni mewn sefyllfa i gynilo am forgais.”

Llwyfan y Bobl

©DWP

Nid yw stoc tai yn addas ar gyfer pobl hŷn

Nid yw anghenion tai ein poblogaeth hŷn yn cael eu diwallu chwaith. Mae tua 25% o gyfanswm poblogaeth Cymru yn 60 oed neu'n hŷn. Oherwydd diffyg eiddo addas, mae bron i 1 o bob 5 wedi ymddeol yn rhentu yng Nghymru ar hyn o bryd. Nid yw'r rhan fwyaf o stoc dai gyfredol Cymru yn addas ar gyfer pobl ag anghenion cymorth ychwanegol, fel y rhai â dementia. A hyd yn oed pe bai modd addasu'r eiddo hyn, mae'r system bresennol ar gyfer addasiadau tai yn gymhleth ac yn aneffeithlon. Mae angen i Lywodraeth Cymru ac awdurdodau lleol wella'r system hon oherwydd gallai addasu cartrefi i weddu i anghenion pobl oedrannus ac anabl arbed gwasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol, yng Nghymru, £7.50 am bob £1 sy'n cael ei wario.

“Mae pobl hŷn wedi rhannu pryderon gyda fy swyddfa y gall y dewisiadau tai sydd ar gael iddynt fod yn gyfyngedig, yn ddrud, y tu allan i'w cymunedau ac nad ydynt yn diwallu eu hanghenion iechyd a gofal cyfredol neu ddisgwyliedig”

Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru

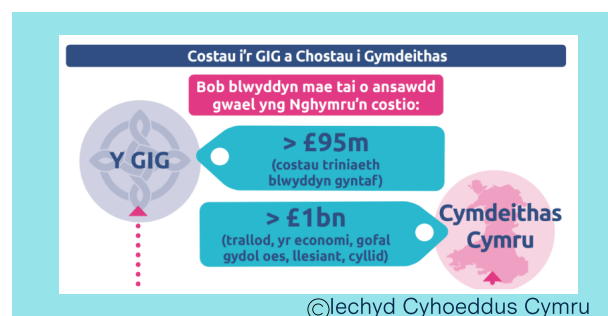
Disgwylir i'r problemau gyda rhentu ar ôl ymddeol godi ac mae poblogaeth Cymru sy'n heneiddio yn wynebu byw mewn tai aml-ystafell wely ar rent, aneffeithlon o ran ynni, na fyddai'n diwallu anghenion ac, mewn rhai achosion, yn gwaethygu problemau iechyd. O ganlyniad, mae galw cynyddol a phwysau ariannol ar wasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol cysylltiedig.

Mae heriau pobl yn symud o'r ysbyty yn ôl i'w cartrefi yn aml yn cadw pobl yn yr ysbyty yn hirach na'r angen, gan achosi risgiau i'w hiechyd a'u llesiant a meddiannu gofod gwely. Mae'r problemau o gael pobl yn ôl i'w cartrefi oherwydd yr angen i sefydliadau perthnasol gydweithredu, cynnwys yr unigolyn a darparu atebion cyn i'r person fod angen gadael yr ysbyty.

“Yn ddelfrydol mae angen mwy o adeiladau byw cysgodol er mwyn cadw pobl [hŷn] allan o'r ysbyty a'u cefnogi. Mae ysbytai yn cael trafferth gyda symud cleifion allan i dai priodol, a byddai llety gwarchod yn fwy priodol naill ai fel ateb tymor-byr neu hirdymor os nad ydynt yn gallu mynd adref. Mae'r gwasanaethau cymdeithasol a gwasanaethau'r cyngor i addasu tai yn araf iawn ac yn creu llawer o broblemau rhyddhau'r ysbyty.”

Llwyfan y Bobl

Mae'r problemau o gael pobl yn ôl i'w cartrefi yn deillio o'r angen i sefydliadau perthnasol gydweithio, cynnwys yr unigolyn a darparu atebion cyn i'r unigolyn orfod gadael yr ysbyty.

Mae llawer o'r amcanion a'r camau llesiant a osodwyd gan gyrff cyhoeddus ar dai yn ymwneud â heneiddio'n dda ac, felly, maent yn cyfrannu at nifer ehangach o amcanion ar iechyd a chymuned. Er enghraifft:

- 'Cynllunio ar gyfer darpariaeth tai gofal ychwanegol newydd a fydd yn cynnig cartref am oes i bobl dros 60 oed sy'n dymuno byw yn annibynnol mewn cymuned ddiogel a chroesawgar gyda gwasanaethau gofal a chymorth ar y safle.'
- 'Datblygu cymunedau cydnherth gyda gwasanaethau lleol, seilwaith a rhwydweithiau cymunedol cryf i ddiwallu anghenion lleol lle mae pobl hŷn yn byw.'
- Gall pobl fyw'n iach, yn hapus ac yn annibynnol yn eu henaint: Mae gan bobl opsiynau tai a gofal priodol sy'n diwallu eu hanghenion unigol.'

Fodd bynnag, mae profiadau pobl yn dangos nad yw hyn bob amser yn gwella, er bod meysydd arfer da, lle mae gwasanaethau cyhoeddus wedi nodi eu rhwystrau ac wedi cyd-weithio mewn partneriaeth i'w goresgyn, fel y 'Tîm Camu i Lawr' yn Ysbyty Glan Clwyd.

Yn 2017, lansiodd Llywodraeth Cymru system newydd i fonitro ac adrodd ar berfformiad wrth ddarparu addasiadau tai. Mae'r system honno, 'Hwyluso: Cymorth i Fyw'n Annibynnol', hefyd yn cael ei defnyddio i ddangos addasiadau cartref yng Nghymru, a sut y cânt eu hariannu. Fodd bynnag, mae'r hyd cyfartalog i gwblhau addasiad i'r anabl yn dal yn hir - [213 diwrnod ar gyfartaledd yn 2018-19](#), er bod addasiadau llai fel rheiliau cydio yn cael eu cwblhau'n gyflym yn gyffredinol, o fewn 15 diwrnod ar gyfartaledd. Ond mae gwaith canolig fel gosod ystafell gawod lawr grisiau [yn cymryd tua phum mis](#).

Mae [Cyngor Bwrdeistref Sirol Conwy](#) (a phartneriaid) wedi datblygu ystod o wasanaethau arloesol yn ymwneud â thai. Prosiect tai maen nhw'n ei arddangos yw: [Gweithio gydag Ysbyty Glan Clwyd](#).

"Mewn ymdrech i gefnogi'r broses rhyddhau amserol o'r ysbyty, rydym wedi lleoli swyddog tai i mewn i 'Tîm Camu i Lawr' yr ysbyty er mwyn nodi a a mynd i'r afael â materion tai a digartrefedd a allai fel arall atal claf rhag cael ei ryddhau o'r ysbyty, ac arwain at rwystro gwelyau. Yn ddiweddar, mae'r prosiect wedi cyrraedd rhestr fer Gwobrau Tai Cymru eleni gyda'r Sefydliad Siartredig Tai Cymru. Bydd y prosiect yn cael ei brif ffyrddio yn 2018-2019 gyda'r Bwrdd Iechyd yn ariannu swyddog amser llawn a fydd yn cael ei recriwtio trwy '[Conwy Housing Solutions](#)'."

Cafwyd nifer o adroddiadau yn amlinellu heriau gyda'r system gyfredol gan gynnwys adroddiad gan [Archwilio Cymru a'r Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus ym mis Mehefin 2018](#).

Fodd bynnag, mae'r adroddiadau hefyd yn tynnu sylw bod y cyfran o'r boblogaeth yng Nghymru sy'n ystyried eu hunain i fod mewn iechyd da hefyd yn gostwng rhwng y Cyfrifiadau yn 2001 a 2011. Mewn 13 o awdurdodau lleol cynyddodd nifer y bobl a oedd o'r farn eu bod yn dioddef o iechyd gwael, ac yn fwyaf arwyddocaol ym Merthyr Tudful lle roedd cyfradd y dirywiad mewn iechyd yn 10%.

Gyda phoblogaeth sy'n heneiddio a'r ffaith bod dirywiad cynyddol mewn iechyd (gweler y canfyddiadau ym Mhennod 3 ar Gymru lachach), mae'n ymddangos yn debygol, er gwaethaf ymdrechion i safoni gwasanaethau, ein bod yn debygol o angen buddsoddiad ychwanegol sylweddol ochr yn ochr â safonau gwell ar gyfer darparu cartrefi oes ar draws pob sector.

Fodd bynnag, bydd addasu corfforol, er ei fod yn bwysig, yn mynd i'r afael ag un rhan o'r mater yn unig. Mae angen sicrhau bod cartrefi, yn enwedig tai cymdeithasol trwy'r Gofynion Ansawdd Dylunio, wedi'u cyfarparu i adlewyrchu'r dyfodol o ran cartrefi craff a thechnoleg byw â chymorth. Dylai'r Llywodraeth a chyrrff cyhoeddus fod yn ystyried sut y gallant sicrhau bod cynllunio, dylunio ac adeiladu tai a chymunedau yn diwallu anghenion pobl hŷn, er enghraifft y rhai sy'n byw gyda dementia.

Mae'r [Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd](#) yn argymhell y dylai'r fframwaith grantiau ar gyfer dyrannu cyllid i adeiladu tai cymdeithasol gael ei lywio gan ddealltwriaeth o angen tai (gan gynnwys digartrefedd) a dylai'r gyfradd a ddyrennir adlewyrchu costau ychwanegol adeiladu rhai mathau o dai. Dylai hyn gynnwys tai i bobl ifanc a phobl sydd angen eiddo deiliadaeth sengl a llety i bobl hŷn.

“Mae gennym ni broblem tanfeddiannu, bom amser pensiwn, ac argyfwng tai. Un ateb syml, a allai fod ar ei ennill i bob cenedlaeth, fyddai pe bai cenedlaethau hŷn yn rhannu eu cartrefi yn fwy â phobl ifanc trwy fyw rhwng cenedlaethau.”

Liz Emerson
[Sefydliad Rhwng
Genedlaethau](#)

Dylai Llywodraeth Cymru ddefnyddio ysgogiadau ariannol trwy'r grant tai cymdeithasol a'r Rhaglen Tai Arloesol i annog arloesedd wrth ddatblygu tai a chymunedau rhwng cenedlaethau a defnyddio ysgogiadau trethiant i gymhell rhannu tai rhwng cenedlaethau

Y tu hwnt i addasrwydd cartrefi, dylai'r Llywodraeth hefyd ddatblygu polisi a chyllid gan ddefnyddio'r cyfleoedd (fel y rhai a gyflwynir gan Bolisi Cynllunio Cymru 10, y Rhaglen Hybiau Cymunedol a'r Adolygiad Ail-greu Addysg) i:

- Ystyried sut y gallant agor cartrefi gofal i ddod yn ganolfannau ar gyfer gweithgareddau, gwasanaethau a chyfleusterau cymunedol
- Creu a chefnogi datblygiad canolfannau ar gyfer pob oedran erbyn 2030 fel lleoedd i gymysgu a rhannu gweithgareddau a phrofiadau
- Agor ysgolion yn hirach - gyda'r nos, ar benwythnosau a gwyliau - fel lleoedd cymunedol a rennir ar gyfer pob oedran
- Annog awdurdodau lleol i greu strydoedd ar gyfer chwarae - gan ddefnyddio strydoedd preswyl fel lleoedd ar gyfer chwarae, hwyl a chyd-berthyn.

Pwysau ar landlordiaid cymdeithasol a'r anghyfartaledd rhwng y sector cymdeithasol a phreifat

Mae tai cymdeithasol yn cynrychioli 16% o gyfanswm y stoc dai yng Nghymru. Yn 2002, cyflwynodd Llywodraeth Cymru [Safon Ansawdd Tai Cymru](#) i sicrhau bod yr holl eiddo tai cymdeithasol o ansawdd da ac yn addas ar gyfer anghenion trigolion presennol a'r dyfodol. Mae'r gwaith a wnaed i fodloni'r safonau hyn wedi arwain at well safon ansawdd a chysondeb yn ein tai cymdeithasol presennol. Mae landlordiaid cymdeithasol ledled Cymru wedi gwneud yn dda i gyflawni'r newidiadau hyn, er gwaethaf oedran rhai o'n stoc a phwysau llymder.

Fodd bynnag, mae llawer o'r safonau wedi dyddio. Yn 2019, cynghorwyd y [Panel o'r Adolygiad Tai Fforddiadwy](#) am waith a wnaed yn 2016 i adolygu'r Gofynion Ansawdd Datblygu, a nododd nad yw'r argymhellion o'r gwaith hwn wedi'u gweithredu eto. Mae'r safonau diwygiedig arfaethedig hyn yn fan cychwyn da ar gyfer symleiddio a diweddarau'r Gofynion.

Gofynnodd yr Adolygiad Tai Fforddiadwy am farn tenantiaid ar yr hyn a oedd yn bwysig iddynt y tu mewn a'r tu allan i'w cartref, a gellir eu crynhoi fel a ganlyn:

- Gofod oedd yr agwedd fwyaf arwyddocaol yn y cartref. Un o'r themâu cyffredin oedd pwysigrwydd cael cegin gyda lle i fwyta, ar wahân i'r ystafell fyw.
- Y tu allan i'r cartref, daeth diogelwch allan fel y flaenoriaeth fwyaf i denantiaid. Ystyriwyd hefyd ei bod yn hanfodol cael gardd neu falconi gyda fflat, er mwyn darparu mynediad i ofod allanol i gefnogi iechyd meddwl a llesiant.
- Roedd mynediad digidol hefyd yn cael ei ystyried yn flaenoriaeth uchel, yn enwedig i'r rheini sy'n derbyn budd-daliadau, yn ymgysylltu â'r Ganolfan Swyddi neu'n ceisio cyflogaeth.

Hyd yn oed heb gael ei ddiweddarau, mae anghydraddoldeb rhwng y safonau ansawdd a'r amserlenni datgarboneiddio ar gyfer tai cymdeithasol i'w gymharu â'r sector breifat neu rent preifat. Dyma nodwedd arall o dai cymdeithasol sydd, i lawer, yn ei gwneud yn fwy dymunol na rhentu yn y sector preifat.

Fodd bynnag, mae llawer o bobl yn gaeth yn y sector rhentu preifat oherwydd ein prinder tai cymdeithasol. Mae rhentwyr yn y sector breifat eisoes yn wynebu rhent uwch a lefelau îs o wasanaethau cymorth, ac oni bai bod yr un gofynion ac amserlenni yn cael eu rhoi ar gartrefi ar rent preifat, yna bydd gan bobl yn y sector rhentu preifat eiddo llai ynni effeithlon a biliau tanwydd uwch.

© Stephanie Overton

Ymateb i her yr Argyfwng Tai

Yr hyn sydd ei angen ar genedlaethau'r dyfodol

Rhaid i Lywodraeth Cymru ddangos arweinyddiaeth gref a nodi gweledigaeth ar gyfer polisi tai yng Nghymru, gan gydnabod y cynnydd a wnaed gan bolisi a deddfwriaeth flaenorol ond hefyd y bylchau sydd, er gwaethaf eu hymdrechion, yn parhau. Bydd gosod gweledigaeth a chynhyrchu strategaeth dai genedlaethol yn helpu pawb yng Nghymru i ddeall sut y bydd Llywodraeth Cymru, yn gweithio gydag eraill, i fynd i'r afael â'r argyfwng tai. Bydd cyflawni hyn trwy'r pum ffordd o weithio yn helpu i sicrhau ei bod yn strategaeth sy'n diwallu anghenion pobl Cymru, nawr ac yn y dyfodol. Trwy amlinellu'r cyfeiriad priodol, gallwn ddechrau helpu'r sector dai gynllunio'r cymunedau sydd eu hangen arnom yng Nghymru ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.

Mae angen i ni hefyd rhoi mwy o ffocws ar weithredu polisiâu a deddfwriaeth yn effeithiol. Yng Nghymru, gallwn weithiau weld bwlch rhwng dyheadau deddfwriaeth a realiti'r gweithredu. Mae angen i ni rhagweld hyn ac ei atal rhag digwydd, yn enwedig pan fydd gennym dystiolaeth ohono yn digwydd yn flaenorol o fewn un maes polisi. Er enghraifft, pe bai bwriadau [Deddf Tai \(Cymru\) \(2014\)](#) yn gywir, a chredaf eu bod, yna mae'n rhaid i'r methiant i leihau digartrefedd ac eiddo gwag fod drwy ei weithredu.

Er mwyn goresgyn yr argyfwng tai ni allwn fforddio gweld y patrwm hwn yn ailadrodd ei hun, yn enwedig mewn perthynas â gweithredu'r argymhellion naill ai o'r Adolygiad Tai Fforddiadwy neu'r Adolygiad Datgarboneiddio Cartrefi Presennol.

Mae'r adolygiadau polisi hyn wedi dangos cydnabyddiaeth Llywodraeth Cymru o'r broblem ym maes tai a'u hymrwymiad i fynd i'r afael â hi. Fodd bynnag, mae angen i ni nawr weld yr argymhellion yn cael eu gweithredu'n effeithiol i sicrhau bod cynnydd effeithlon yn cael ei wneud o'r adolygiadau hyn.

Lle rydyn ni nawr

Mae Llywodraeth Cymru wedi datblygu cyfres o ddeddfwriaeth flaengar, ond heriau yn parhau

Er bod heriau'r argyfwng tai yn parhau i achosi anawsterau - i'r rheini sydd angen cartref addas, fforddiadwy a'r rheini sy'n adeiladu cartrefi, mae'n amlwg bod Llywodraeth Cymru wedi bod yn gweithio i fynd i'r afael â'r materion.

Mae polisi tai datganoledig, ynghyd â'r gofynion a'r uchelgeisiau a nodir yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, yn rhoi cyfle i Gymru fod yn arloesol ac yn feiddgar wrth oresgyn yr argyfwng tai a dewis dull sy'n addas ar gyfer y dyfodol.

Dros y degawd diwethaf, mae Llywodraeth Cymru wedi gwneud cynnydd sylweddol mewn polisi tai, gan arwain y ffordd yn y Deyrnas Unedig yn aml. Rydym wedi gweld cyflwyno Deddf Tai (Cymru) (2014) a oedd yn ddarn pwysig o ddeddfwriaeth, a wnaeth newidiadau mawr eu hangen i feysydd polisi allweddol, sef digartrefedd a'r sector rhentu preifat, yn ogystal â sipsiwn a theithwyr, treth y cyngor ac ail gartrefi.

Roedd y Ddeddf Tai yn darparu system reoleiddio newydd ar gyfer landlordiaid ac asiantau gosod yn y sector rhentu preifat, ac roedd angen y newidiadau hyn i wella safonau a phroffesiynoldeb y sector, yn enwedig trwy'r gofynion i landlordiaid gael eu hyfforddi, gan y rhaglen Rhentu Doeth Cymru.

Cyflwynodd hefyd ofynion mawr eu hangen ar awdurdodau lleol i atal, lleddfu ac, mewn rhai achosion, sicrhau llety i bobl sy'n wynebu digartrefedd. Roedd hefyd yn adnodd newydd i gynorthwyo awdurdodau i fynd i'r afael â'r problemau a achosir gan gartrefi gwag, ond fel y trafodwyd uchod, mae problemau gyda chartrefi gwag yn parhau i fod yn sylweddol.

“Mae gweithredu Deddf Tai (Cymru) (2014) yn un enghraifft o ble mae canlyniadau, cyllid a systemau wedi symud i'w gwneud yn brinnach i bobl sydd mewn perygl o fod yn ddigartref gyrraedd pwynt argyfwng cyn cael help.”

Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd

Mae adolygiadau polisi diweddar yn nodi sut y gall y Llywodraeth wneud mwy o gynnydd o ran cyflawni'r dyheadau yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol

Mae Llywodraeth Cymru wedi cwblhau nifer o adolygiadau meysydd polisi sef: yr [Adolygiad Annibynnol o Gyflenwad Tai Fforddiadwy](#), adroddiad [Datgarboneiddio Cartrefi Presennol yng Nghymru](#) ac adroddiad y Grŵp Gweithredu Digartrefedd ar ['Y fframwaith o bolisiâu, dulliau a chynlluniau y mae ei angen i roi diwedd ar ddigartrefedd yng Nghymru \(Beth mae rhoi diwedd ar ddigartrefedd yng Nghymru'n ei olygu mewn gwirionedd\)'](#).

Mae pob un o'r adolygiadau hyn yn hanfodol ac yn rhoi cyfle unigryw i Lywodraeth Cymru ddefnyddio eu canfyddiadau a'u hargymhellion i nodi gweledigaeth gyfannol a chydlynol ar gyfer tai yng Nghymru. Mae'n galonogol bod fy swyddfa, ar gyfer pob un o'r adolygiadau hyn, wedi cymryd rhan wrth osod yr agenda, darparu cefnogaeth, cyngor a her adeiladol ar gymhwyso Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i'r meysydd polisi y maent yn eu cynnwys.

Gweithiais yn agos gyda'r ddau Banel, gan eu helpu i ddeall ac ymgorffori egwyddorion y Ddeddf yn eu gwaith a chynhaliats sesiwn her ar gyfer pob un tuag at ddiwedd eu hadolygiadau i brofi eu meddwl a'u hargymhellion yn erbyn gofynion y Ddeddf. Gellir gweld effaith hyn yn yr Adroddiadau, sy'n amlinellu sut mae'r paneli wedi ymgorffori'r Ddeddf ac yn enwedig sut y bydd eu hargymhellion yn helpu polisi tai i gynyddu, i'r eithaf, eu cyfraniad i'r saith nod llesiant. Maent i gyd yn cefnogi ac yn atgyfnerthu canfyddiadau'r Adroddiad hwn ynghylch yr angen am fwy o ffocws ar atal ac ar gynllunio a buddsoddi yn yr hirdymor.

“Roedd y Panel yn llwyr ymwybodol o'r ffordd mae tai yn gyffredinol, a thai fforddiadwy yn arbennig, yn cyfrannu at flaenoriaethau cymdeithasol ac economaidd eraill yng Nghymru, gan gynnwys iechyd, addysg, cyflogaeth, cymunedau cydlynus, yr amgylchedd, cenedlaethau'r dyfodol a chyfleoedd. Mae cysylltiad hanfodol bwysig rhwng tai da a phob un o'r rhain.

“Roedd yn amlwg bod y ffocws ar benderfyniadau cyllid (polisi rhenti/grant) blynyddol a'r gwaith cynllunio a ddeilliai o hyn yn cael effaith argyfyngus ar y gallu i sicrhau'r allbwn mwyaf o'r buddsoddiadau a wneir, boed hynny o ffynonellau cyhoeddus neu breifat. Mae'r Panel wedi argymhell y dylai'r gyfundrefn tai fforddiadwy fabwysiadu gorwelion hirdymor gan roi mwy o sicrwydd i'r system a gwella'r cyfleoedd am waith cynllunio cyflenwad, gwariant a phrosesau mwy effeithlon ac effeithiol.”

Adolygiad Tai Fforddiadwy

"Rhannodd aelodau'r Grŵp Cyngori yr argymhellion datblygol â Chomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru er mwyn sicrhau eu bod yn cyd-fynd â phum Ffordd o Weithio a saith Nod Llesiant Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Gellir gweld trosolwg o fanteision byrdymor, tymor canolig a hirdymor yn y tablau isod. Mae'r gwaith mapio yn dangos bod rhaglen ôl-osod 30 mlynedd yn cynnig cyfle sylweddol i ddarparu manteision helaeth ac eang, gan gynnwys: lleihau tlodi tanwydd; creu twf cynaliadwy, niferoedd sylweddol o swyddi, cynlluniau hyfforddiant a chadwyni cyflenwi, yn enwedig mewn cymunedau lleol; hyrwyddo iechyd a llesiant da i bawb; adeiladu cymunedau mwy cydlynol ag amgylcheddau gwell."

Adolygiad Annibynnol ar
Ddatgarbneiddio i Cartrefi yng Nghymru

Mae'r adolygiadau hyn yn darparu pecyn cynhwysfawr o fesurau polisi, a Ddylai Llywodraeth Cymru geisio dod â'u canfyddiadau a'u hargymhellion ynghyd ochr yn ochr â'r weledigaeth a sefydlwyd eisoes ym Mholisi Cynllunio Cymru 10 a'u defnyddio i nodi gweledigaeth a chynllun gweithredu cyfannol a chynhwysfawr ar gyfer tai yng Nghymru.

Mae digartrefedd yn parhau i fod yn broblem sylweddol ond mae gan gamau sy'n cael eu cymryd o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol y potensial i'w hatal

Mae Deddf Tai Cymru (2014) a'r ddyletswydd i atal digartrefedd yn amlwg wedi cael effaith wrth leihau nifer yr achosion o ddigartrefedd. Yn 2018-19, gwellodd, yn llwyddiannus, y gyfradd atal digartrefedd i 68%, er gwaethaf cynnydd yn nifer yr aelwydydd sydd dan fygythiad o ddigartrefedd.

Er bod hyn yn adlewyrchu'n gadarnhaol ar yr ymyriadau ar adeg argyfwng - a fyddai yn unol â'r diffiniad cytunedig o atal, mae'n fwyaf tebygol o ddod o fewn y categori 'atal trydyddol' (gan ymyrryd unwaith y bydd problem, i'w atal rhag gwaethygu a'i atal rhag digwydd eto yn y dyfodol).

Fodd bynnag, mae'r ffaith bod cyfradd digartrefedd wedi cynyddu yn dangos bod angen ymyrraeth gynharach i'w atal. Cyn i wasanaethau digartrefedd awdurdodau lleol gorfod ymwneud a'r broblem, gellir atal yr achos sylfaenol trwy ymyrraeth gynharach i fynd i'r afael ag adfyddau plentyndod, gwell cefnogaeth i ieuchyd meddwl a chynyddu cyflenwad a fforddiadwyedd cartrefi, er enghraifft.

Ym mis Hydref 2019, cyhoeddodd y Llywodraeth [Strategaeth ar gyfer Ddigartrefedd](#) newydd gyda gweledigaeth ar gyfer 'Cymru lle mae pawb yn byw mewn cartref diogel sy'n diwallu eu hanghenion ac yn cefnogi bywyd iach, llwyddiannus a ffyniannus. Cymru lle rydym yn cydweithio i atal digartrefedd a, lle nad yw hynny'n bosibl, sicrhau ei fod yn brin, yn fyrhoedlog ac nad yw'n digwydd eto.' Y bwriad yw cynhyrchu cynllun gweithredu a fydd yn ystyried argymhellion a wnaed gan y Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd.

Mae'r Strategaeth ar gyfer Digartrefedd ac adroddiad y Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd yn atgyfnerthu gofynion y Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol mewn nifer o ffyrdd. Yn fwyaf penodol wrth gydnabod mai mynd i'r afael â digartrefedd yw busnes pob gwasanaeth cyhoeddus; bod angen i ni gynnwys pobl wrth ddatblygu dulliau i'w ddiweddu; ac mai dulliau ataliol cynnar yw'r ffordd fwyaf effeithiol o fynd i'r afael ag ef.

Egwyddorion Polisi'r Strategaeth Digartrefedd

- Y mesurau atal cynharaf yw'r mwyaf effeithiol, y mwyaf cost-effeithiol, a'r rhai y dylid eu dewis gyntaf bob amser.
- Mae mynd i'r afael â digartrefedd a'i atal yn fater gwasanaethau cyhoeddus – yn hytrach na 'mater tai'.
- Dylai pob gwasanaeth sicrhau bod yr unigolyn wrth wraidd yr hyn a wna, a chydweithio mewn ffordd a gaiff ei llywio gan drawma.
- Ni ddylid troi at y dyletswyddau yn Rhan 2 o Ddeddf Tai (Cymru) 2014 tan fod popeth arall posibl wedi ei wneud yn gyntaf – a dylai pob gwasanaeth weithio yn ysbryd y Ddeddf ac nid yn ôl llythyren y gyfraith yn unig.
- Dylai polisiau, ymarfer a'r ffordd y caiff gwasanaethau eu darparu gael eu hysbysu a'u llunio mewn modd cdgynhyrchiol a chan y rhai sydd â phrofiad byw uniongyrchol.

O ran amcanion llesiant a osodwyd gan gyrrff cyhoeddus, mae rhywfaint o gyfeiriad at ddigartrefedd, ond yn y rhan fwyaf o achosion, mae hyn ar lefel uchel heb weithredu ymarferol. Er enghraifft, mae'r camau'n cynnwys: 'Gwneud y mwyaf o gynaliadwyedd tenantiaethau ac atal digartrefedd'; 'Cryfhau ein gwasanaethau atal digartrefedd'; 'Atal digartrefedd a chefnogi pobl i gynnal tenantiaethau'. Mae hyn yn adlewyrchu'r ddyletswydd statudol ar awdurdodau lleol i atal digartrefedd ond mae'n colli'r cyfle i integreiddio amcanion ynghylch bregusrwydd, profiadau niweidiol yn ystod plentyndod, camddefnyddio sylweddau ac ieuchyd meddwl.

Dim ond un Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus sydd wedi sôn yn benodol am ddigartrefedd mewn cam i: 'geisio dod â chysgu allan yn y ddinas i ben a mynd i'r afael ag achosion digartrefedd.' Dylai cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus gydag amcanion a chymau ar gynnal tenantiaethau neu atal digartrefedd ddadansoddi gwybodaeth am y rhesymau mwyaf cyffredin y mae pobl mewn perygl o fod yn ddigartref (er enghraifft, salwch meddwl, chwalu perthynas, mudo rhwng cymunedau) ac deall os yw'r data hwn yn eu galluogi nhw i fynd i'r afael ag achosion digartrefedd yn well wrth gydweithredu. Byddai hyn yn galluogi amcanion a chymau i fod yn fwy integredig, ataliol a chydweithredol.

Mae digartrefedd yn broblem gymdeithasol enfawr y bydd yn rhaid mynd i'r afael â hi trwy weithredu cydweithredol beiddgar a hoffwn weld mwy o ffocws arni yn y dyfodol. Y tu hwnt i hyn mae nifer o gamau yn cael eu cymryd gan gyrff cyhoeddus fel cefnogi gwell iechyd meddwl, mynd i'r afael â Phrofiadau Niweidiol yn ystod Plentyndod a chynyddu'r cyflenwad o gartrefi. Dylai Llywodraeth Cymru ystyried y rhain yn gyfannol fel ffordd o lywio datblygiad y cynllun gweithredu sydd i fod i gael ei gyhoeddi cyn bo hir.

Ffordd bwysig i'r Llywodraeth a chyrff cyhoeddus i fynd i'r afael ag achosion sylfaenol digartrefedd yw iddynt gymhwyso'r diffiniad o wariant ataliol. Os ydym am atal nifer yr aelwydydd sydd dan fygythiad o ddigartrefedd ochr yn ochr ag atal ar adeg argyfwng, mae angen i ni fabwysiadu dull o wario ac ymyriadau ataliol ar draws ein holl bolisiau a gwasanaethau cyhoeddus. Cydnabyddir bod hyn yn allweddol bwysig yn Adroddiad y Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd.

“Mae proses Cyllideb Cymru eisoes wedi mabwysiadu diffiniad cyffredinol o atal a dylai adrannau'r llywodraeth ddefnyddio hwn ar unwaith wrth adrodd ar eu gwariant arfaethedig dan y Gyllideb. Mae'r diffiniad cyffredinol yn gydnaws â'r fframwaith yn yr adroddiad hwn ac yn helpu adrannau'r llywodraeth i ateb gofynion Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol 2015 a Byrddau Gwasanaethau Lleol.”

Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd

Aiff yr adroddiad ymlaen i amlinellu enghreifftiau o ddull cadarn o ystyried 'cenedlaethau'r dyfodol' wrth atal digartrefedd fel a ganlyn:

- Mynd i'r afael â'r dewis cyfyngedig iawn o dai ar gyfer pobl iau oherwydd anfforddiadwyedd mewn sawl rhan o Gymru.
- Trechu tlodi yn ystod plentyndod a Phrofiadau Niweidiol yn ystod Plentyndod, o ystyried y cyswllt â digartrefedd yn y dyfodol, y ceir tystiolaeth ohono.
- Digartrefedd a achoswyd gan y newid yn yr hinsawdd (e.e. codiad yn lefelau'r môr).
- Newidiadau demograffig (e.e. helpu i ddiwallu anghenion tai poblogaeth hŷn sy'n tyfu).

Trwy gydol yr Adroddiad hwn, rwyf wedi cyfeirio at arfer da sy'n dod i'r amlwg yn y meysydd hyn ac wedi tynnu sylw at ble mae angen gweithredu ymhellach.

Mae [adroddiad](#) y Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd hefyd yn atgyfnerthu nifer o ganfyddiadau ac argymhellion yn yr Adroddiad hwn - yn fwyaf penodol yr angen i staff fod yn ymwybodol yn seicolegol neu'n seiliedig ar drawma gan adlewyrchu fy argymhellion mewn perthynas â Phrofiadau Niweidiol yn ystod Plentyndod ac ymgorffori caredigrwydd a thosturi i fewn polisi cyhoeddus a darparu gwasanaeth.

“Dangosodd y ddau ymgynghoriad gan y Grŵp Gweithredu fod y datrysiadau y mae pobl yn rhoi'r flaenoriaeth uchaf iddynt yn ymwneud â materion sylfaenol cael mynediad at lety brys a llety parhaol addas; a gwneud yn siŵr bod gwasanaethau cymorth ar gael a bod gweithio amlasiantaeth yn digwydd. Roedd awydd hefyd i sicrhau bod cymorth yn fwy ystyriol o drawma hefyd. Roedd hyn yn cynnwys mewn arolygon gyda phobl â phrofiad o ddigartrefedd, lle'r oedd gwasanaethau cyhoeddus sy'n 'garedig, yn dosturiol ac yn trin pobl ag urddas' yn brif flaenoriaeth polisi.”

Adroddiad y Grŵp Gweithredu ar
Ddigartrefedd

Un o argymhellion allweddol y Grŵp Gweithredu Digartrefedd yw i dai ddod yn hawl ddynol sylfaenol. Mae adroddiad y Cyngor Hawliau Dynol yn nodi:

‘Dylid diffinio'r hawl i dai fel yr hawl i fyw mewn cartref mewn heddwch, diogelwch ac urddas, a chynnwys diogelwch deiliadaeth, argaeled gwasanaethau, fforddiadwyedd, preswyllo, hygyrchedd, lleoliad priodol a digonolrwydd diwylliannol.

Dylai'r rhai sydd angen tai neu fuddion cymdeithasol cysylltiedig gael eu trin fel deiliaid hawliau ac fel arbenigwyr yn yr hyn sy'n ofynnol ar gyfer bywyd urddasol, nid derbynwyr elusen. Mae ganddyn nhw hawl i gymryd rhan weithredol, rhydd ac ystyrlon wrth ddylunio a gweithredu rhaglenni a pholisïau sy'n effeithio arnyn nhw.

Mae rhaglenni tai, fodd bynnag, yn tueddu i gael eu datblygu a'u gweithredu trwy wneud penderfyniadau aneffeithlon o'r brig i lawr sy'n atgyfnerthu patrymau allgáu cymdeithasol ac yn creu tai sy'n anaddas i anghenion pobl', yn aml mewn lleoliadau anghysbell ac yn aml yn cael eu gadael yn wag. Mae cyfranogiad ar sail hawliau a gefnogir gan bob lefel o lywodraeth yn trawsnewid preswylwyr yn ddinasyddion gweithredol ac yn aelodau cymunedol ymgysylltiedig, gan wneud rhaglenni tai yn fwy fforddiadwy ac effeithiol a chreu cymunedau bywiog, mwy cynaliadwy.'

Byddai hawl o'r fath yn sail i nifer o'r buddion ehangach a amlinellwyd trwy gydol yr Adroddiad hwn y byddai dod â diwedd i ddigartrefedd yn cael, i iechyd, cydlyniant cymunedol, cydraddoldeb a ffyniant. Mae'r Gweinidog Tai a Llywodraeth Leol wedi cadarnhau ei bod yn ystyried a ddylid gosod gofyniad ar bob awdurdod lleol i roi “sylw dyledus” i dai digonol y gellid eu cyflawni drwy'r Bil Llywodraeth Leol (Cymru) sydd ar ddod. Er bod croeso i hyn, fy marn i yw y dylai'r Llywodraeth gymryd pob cam i ddod o hyd i ffordd i ddarparu hawl i dai y gellid ei orfodi mewn llysoedd a thribiwnlysoedd.

Tai fel sbardun llesiant ehangach

Yr hyn sydd ei angen ar genedlaethau'r dyfodol

Mae angen i ni gydnabod pwysigrwydd tai i'n hiechyd, gwynwch ein cymunedau ac fel ffordd o leihau allyriadau carbon ac adfer natur os ydym yn eu dylunio a'u hadeiladu yn y ffordd iawn. Mae yna lawer o gyfleoedd hefyd i ni ddatblygu sgiliau a chefnogi'r economi leol mewn dylunio ac adeiladu ond mae angen i hyn ganolbwyntio ar adeiladu tai ar gyfer y dyfodol nid y gorffennol.

Lle rydyn ni nawr

Mae cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn cydnabod yn gynyddol y cysylltiadau rhwng tai a llesiant trwy eu hamcanion llesiant, ond gellid gwneud mwy i gysylltu'n well .

Mae amcanion ar dai a osodir gan gyrff cyhoeddus yn dechrau symud o ffocws cul ar gynyddu nifer y tai fforddiadwy i werthfawrogi mai tai yw conglaen ein llesiant a bod ganddo gysylltiadau ag iechyd, cyrhaeddiad addysgol, cyflogaeth a bregusrwydd.

Mae 43 o amcanion llesiant ar draws 24 (o'r 44) corff cyhoeddus yn ymwneud â thai. Mae rhai o'r rhain yn gorgyffwrdd â'r thema 'cymuned', sy'n gyfanswm o 109 o amcanion llesiant - un o'r pynciau a drafodir amlaf ar gyfer amcanion a chamau.

Mae 10 o'r 19 Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus wedi gosod 12 amcan yn ymwneud â thai. Mae rhai o'r rhain hefyd yn gorgyffwrdd â'r thema 'cymuned', sy'n gyfanswm o 33 amcan llesiant.

Unwaith eto, mae 'cymuned' yn thema ehangach sy'n ymwneud â chydlyniant, creu lleoedd, cynnwys, mannau gwyrdd, mannau chwarae ac ati, felly mae'n un o'r pynciau a grybwyllir fwyaf gan fyrddau gwasanaethau cyhoeddus.

Fodd bynnag, nid oes gan bob Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus gynrychiolaeth o dai fel aelodau, ac yn yr un modd fel y nodir yn yr adran ar gynllunio ym Mhennod 5, yn gyffredinol nid oes gan Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus unrhyw gynrychiolaeth benodol gan swyddogion sydd ag arbenigedd yn y maes hwn chwaith. Mae hyn yn rhywbeth y dylid ei ystyried i sicrhau bod byrddau yn y sefyllfa orau i gydnabod yr effaith y gall cynllunio a thai ei chael ar llesiant ehangach.

Enghreifftiau o amcanion a chamau llesiant cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus :

- 'Mynd i'r afael ag argaeledd, cyflwr a chynaliadwyedd cartrefi ledled y fwrdeistref sirol a darparu cyngor, cymorth neu gefnogaeth i helpu i wella llesiant pobl: Helpu i leihau tlodi tanwydd trwy wneud cartrefi yn fwy ynni effeithlon a rhoi cyngor i bobl ar y ffordd orau i gynhesu eu cartrefi.'
- 'Cymunedau sy'n ffynnu ac sy'n llewyrchus yn yr hirdymor: Cartrefi i bobl leol - Byddwn yn gweithio gyda'r sector tai i sicrhau cartrefi mwy addas a fforddiadwy yn y lleoedd iawn i ddiwallu anghenion lleol.'
- 'Mynd i'r Afael â Thlodi: Buddsoddi i wella tai ac adeiladu cartrefi Cyngor sy'n fwy effeithlon o ran ynni a chefnogi adeiladu tai fforddiadwy i helpu i ddiwallu'r angen am dai, lleihau biliau tanwydd, adfywio ystadau a dod â buddion economaidd a chyflogaeth ehangach.'

Mae'r cysylltiadau y mae cyrff cyhoeddus wedi'u gwneud â'u hamcanion ar dai yn amrywio. Mae'n galonogol bod sawl corff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn trafod eu dyheadau ar gyfer tai carbon isel, ynni adnewyddadwy a'r defnydd o ddeunyddiau lleol.

Er enghraifft, dywed [Cyngor Bwrdeistref Sirol Merthyr Tudful](#) y byddant yn 'Cynyddu cyfleoedd ar gyfer tai cynaliadwy ac adnewyddadwy, a datblygiadau ynni adnewyddadwy.' Mae gan [Gyngor Powys](#) gam ar eu prosiect Cartrefi Cynhenid, er mwyn 'annog defnyddio pren lleol, cynaliadwy ar gyfer prosiectau cyngor a chymdeithas tai newydd.'

Mewn ardaloedd gwledig, mae fforddiadwyedd yn cael ei bwysleisio'n benodol o fewn amcanion llesiant, gan geisio sicrhau y bydd cenedlaethau'r dyfodol yn gallu parhau i fyw yn eu cymunedau.

Er enghraifft, wrth geisio cyflawni eu hamcan, mae [Awdurdod Parc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog](#) wedi datblygu rhaglen sgiliau i geisio cadw pobl yn eu cymunedau. Mae'r rhaglen mewn cydweithrediad â Ymddiriedaeth Tywysog Cymru, gan weithio gyda phobl ifanc ac enillwyr cyflog isel nad ydynt yn gymwys i gael tai cymdeithasol.

Mae cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus hefyd wedi gwneud cysylltiadau rhwng tlodi a thai. Mae mater 'fforddiadwyedd' yn parhau i fod y mwyaf cysylltiedig â thai o fewn amcanion a chymunedau a chydabyddir effaith tlodi tanwydd hefyd. Fodd bynnag, mae rhai cyrff cyhoeddus yn mynd ymhellach, gan ystyried yr effaith y mae tai yn ei chael ar dlodi (ac i'r gwrthwyneb), tuag at nodi cyfleoedd ar gyfer datblygu tai sy'n addas ar gyfer y dyfodol tra hefyd yn datblygu sgiliau a chyflogaeth leol.

© iCreate

Fel y nodwyd yn yr Adroddiad hwn, mae mwy o gyfleoedd i gyrff cyhoeddus wneud cysylltiadau rhwng eu hamcanion. Mae tai yn rhoi cyfle i gyflawni pob un o'r nodau llesiant a llawer o'r amcanion a osodir gan gyrff cyhoeddus. Er enghraifft, mae potensial i fwy o gyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus gysylltu eu dyheadau ynghylch tai â:

- Darparu sgiliau yn lleol ([Gweler yr adran ar 'Sgiliau' ym Mhennod 5 am fwy o wybodaeth](#)), o ystyried y galw cynyddol am sgiliau yn yr 'economi werdd' ac am gartrefi carbon isel, ynni effeithlon ac wedi'u hadeiladu mewn ffordd ddi-wastraff.
- Adeiladu tai a chymunedau sy'n rhagweithiol wrth wella ac adfer natur a fydd yn helpu i fynd i'r afael â'r dirywiad mewn bioamrywiaeth
- Adeiladu cymunedau nid cartrefi yn unig a all helpu i fynd i'r afael ag unigrwydd ac arwahanrwydd a chadw pobl yn iach
- Gweithio gyda darparwyr tai sy'n rhoi cyfle gwych i nodi ac ymateb i Brofiadau Niweidiol yn ystod Plentyndod.

Gellid gwneud mwy i wneud y cysylltiad rhwng tai a sgiliau

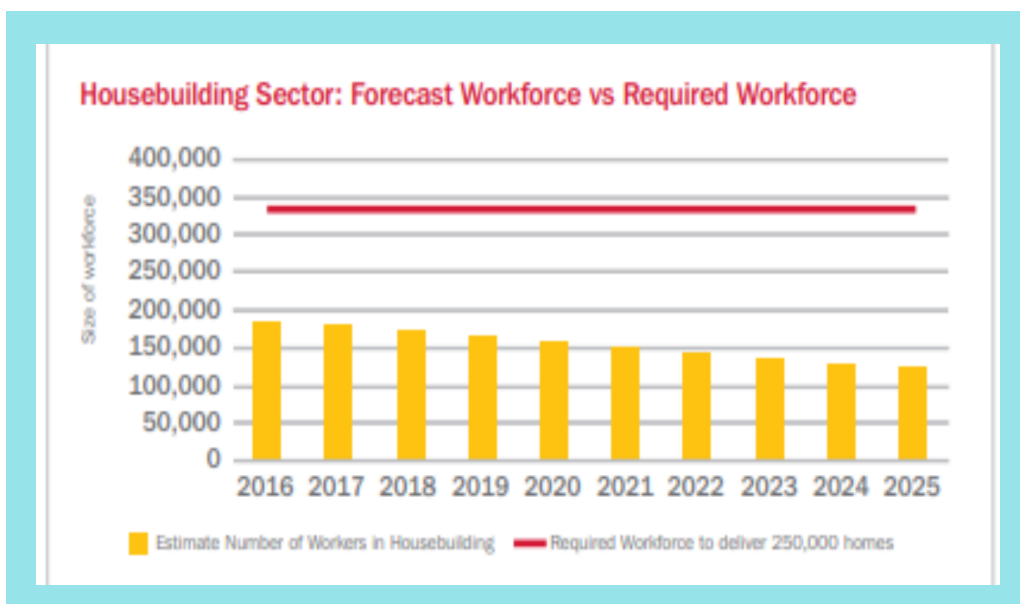
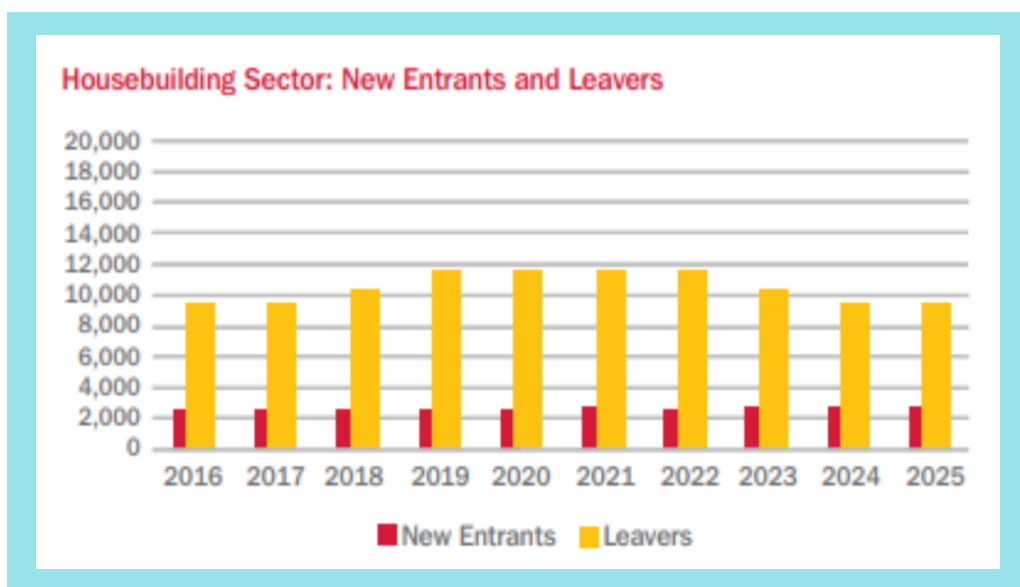
O ystyried argaeledd anhysbys sgiliau a llafur gan wladolion yr Undeb Ewropeaidd dros yr ychydig flynyddoedd nesaf oherwydd Brexit, a'r gyfran uchel o grefftwyr y Deyrnas Unedig sy'n agosáu at ymddeol, ni fu erioed yn bwysicach i'r sector tai ddod yn fwy hunangynhaliol o ran pobl a sgiliau.

Mae'r prinder yn y crefftau medrus ar gyfer adeiladu tai yn dod yn fwy difrifol. Fodd bynnag, mae yna nifer o ffactorau sy'n cyfuno i waethygu'r sefyllfa, y mater allweddol yw nifer cynyddol y bobl sy'n ymddeol o'r proffesiynau masnach hyn i'w gymharu a faint sydd yn ymuno â nhw, sy'n gadael bwlch cynyddol.

Mae Bwrdd Hyfforddi'r Diwydiant Adeiladu wedi amcangyfrif bod angen 44,690 o newydd-ddyfodiaid yn y diwydiant tai ac adeiladu i gynnal y sector. Yn 2015, dim ond 7,280 o brentisiaid adeiladu a gwblhaodd eu hyfforddiant ar draws pob crefft. Un o'r ffactorau sy'n cyfrannu at y prinder hwn yw nifer y gweithwyr yn y Deyrnas Unedig nad ydynt yn Brydeinwyr yr ydym wedi bod yn dibynnu arnynt yn y crefftau hyn ond oherwydd goblygiadau Brexit mae [36% o weithwyr o'r gweithwyr hyn yn ystyried gadael erbyn 2022](#).

Cododd canran yr adeiladwyr tai bach a chanolig sy'n dweud bod prinder gweithwyr medrus yn rhwystro mawr i'w gallu i adeiladu mwy o gartrefi newydd, [i 44% \(i fyny o 42% yn 2017\)](#).

Ffynhonnell: [The Farmer Review of the UK Construction Labour Model](#)

Mae rhai enghreifftiau o gyrrff cyhoeddus yn cydnabod y cysylltiadau rhwng tai a sgiliau er enghraifft mae [Cyngor Bwrdeistref Sirol Pen-y-bont ar Ogwr](#) (y cyfeiriwyd ato yn gynharach yn y bennod hon) a [Chyngor Bwrdeistref Sir Caerffili](#) wedi cysylltu eu hamcanion ar dai â datblygu sgiliau yn lleol trwy eu camau i: 'Creu prentisiaethau a lleoliadau gwaith yn y tîm Gweithrediadau Atgyweirio Tai sy'n gysylltiedig â chynllunio olyniaeth ac arferion bwlch sgiliau. Creu prentisiaethau, cyfleoedd cyflogaeth a lleoliadau gwaith fel rhan o raglen fuddsoddi Safonau Ansawdd Tai Cymru'.

Ond gallai llawer mwy ddysgu o'r enghreifftiau o [Cartrefi Conwy](#) a [Down to Earth](#) yn Abertawe sy'n cyflwyno modelau adeiladu a hyfforddi newydd wrth gefnogi llesiant ehangach (gweler isod).

Fodd bynnag, nid oes digon o gyrff cyhoeddus yn wneud y cysylltiadau rhwng y sgiliau lleol sy'n ofynnol i ddod ag eiddo sydd eisoes yn bodoli i safon ac adeiladu cartrefi newydd yn addas ar gyfer y dyfodol, a'r amcanion y maent wedi eu gosod ar addysg a chyflogaeth. Mae cyfleoedd yn cael eu colli wrth ystyried yr anghenion sydd gan wahanol ardaloedd a chyfateb y rheini â sgiliau pobl leol - fel swyddi yn yr economïau gwyrdd a chylchol.

Mae hyn yn awgrymu, fel y nodir mewn man arall yn yr Adroddiad hwn, bod angen integreiddio'n well rhwng amcanion llesiant a rôlau byrddau a phartneriaethau cyrff eraill, yn yr achos hwn Partneriaethau Sgiliau Rhanbarthol.

“Y ffordd orau o greu swyddi yw edrych i'r dyfodol i greu economi werdd mwy deinamig a bywiog sy'n gweithio o weithgynhyrchu cydrannau ar gyfer cynhyrchu ynni gwyrdd a thechnegau dal carbon, i'r swyddi mwy technegol sy'n ofynnol i weld y trawsnewid hwn drwyddo. Creu economi newydd ar gyfer creu swyddi wrth edrych ar ddulliau newydd o adeiladu tai gydag amgylchedd glân fel prif yrrwr, gyda Chymru yn arwain dull ar gyfer cynlluniau tai gwyrdd, glân a fforddiadwy ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol a newidiadau i'r boblogaeth.”

Llwyfan y Bobl

Mae'r Sector Tai yn croesawu arloesedd ac yn gwneud cyfraniad ehangach at lesiant trwy lens Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn ei gwaith

Er nad yw cymdeithasau tai yn dod o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, fy mhrofiad i yw bod cyfran fawr o'r sector yn ei gofleidio ac yn ei ddefnyddio fel fframwaith i yrru arloesedd ac ehangu'r cyfraniad y mae eisoes yn ei wneud y tu hwnt i dai. Mae rhan o hyn yn adlewyrchu natur y sector fel un sydd ag awydd mwy agored am arloesi ac o bosibl mwy o ysgogiadau sydd ar gael.

Ond mae'r ddadl a wnaed gan y sector ers blynyddoedd lawer y gallant wneud cymaint mwy nag adeiladu a rheoli tai yn unig, yn siarad â'r genhadaeth ehangach y mae'r Ddeddf yn ei nodi i bob corff i gyfrannu y tu hwnt i'w pwrpas craidd ac amlycaf.

Mae yna amrywiaeth helaeth o enghreifftiau lle mae cymdeithasau tai yn cofleidio'r Ddeddf gan gynnwys nifer fel [Tai Arfordirol](#), [Cartrefi Conwy](#), [United Welsh](#) a [Trivallis](#) ac yn ymgysylltu â'm swyddfa a defnyddio fy Fframweithiau Cenedlaethau'r Dyfodol i ystyried sut y gallant gymhwyso'r Ddeddf i'w gwaith.

Tre Cwm

Fel rhan o'r cynllun adfywio yn ystâd Tre Cwm yn Llandudno, mae darnau o dir sydd wedi'u hesgeuluso wedi'u troi'n fannau gwyrdd sy'n cynnwys lindysyn enfawr wedi'i wneud allan o glogfeini.

Y nod oedd ailgysylltu pobl ifanc sy'n byw ar yr ystâd â'r amgylchedd naturiol trwy greu ardaloedd cymunedol y gall teuluoedd eu mwynhau a lle gall plant chwarae'n ddiogel.

Mae'r ystâd hefyd wedi elwa o ffyrdd wedi'u hail-ddylunio, gan osod lleoedd parcio ceir, llwybrau troed a newid ardaloedd concrit yn fannau gwyrdd - pob un wedi'i oleuo gan raglen fawr o blannu coed, llwyni a blodau. Daeth y gwaith ar ben y £2.75 miliwn a wariwyd gan y gymdeithas dai i wella tai, fflatiau a fflatiau'r ystâd a adeiladwyd yn y 1970au. Cefnogwyd y rhaglen trwy bartneriaeth trosglwyddo gwybodaeth a arweiniodd hefyd at ymgysylltiad parhaus rhwng Cartrefi Conwy ac addysg uwch.

Croeso i'n Coedwig

Yn brosiect partneriaeth rhwng [Cymdeithas Tai Rhondda](#), pobl a busnesau lleol, llywodraethwyr statudol, asiantaethau, sefydliadau gwirfoddol ac unigolion eraill sy'n cynnig eu hamser a'u sgiliau. Mae'n ail-gysylltu pobl leol â'u hamgylchedd naturiol ac yn annog balchder, diddordeb a pherchnogaeth o'r dirwedd naturiol a'r coetiroedd lleol. Yn 2018 fe wnaethant gomisiynu system trydan dŵr 29kWh (Cynllun Nant Saebren, Treherbert) sy'n defnyddio adnoddau naturiol i gynhyrchu incwm i'r gymuned leol.

Mae'r bartneriaeth hefyd yn cynnal gweithgareddau rhagnodi cymdeithasol wythnosol fel grwpiau cerdded, rygbi cerdded a sesiynau chwila am fwyd. Maent yn gweithredu lle tyfu bwyd rhandir cymunedol a chaffi 'tal fel chi'n dymuno' cysylltiedig. Maent hefyd yn rheoli dros 45 hectar o goetir llydanddail lleol yn Rhondda ar gyfer hamdden ac i feithrin gwell bioamrywiaeth leol. Mae pren gwastraff yn cael ei gynhyrchu yn ystod gweithgareddau rheoli coetir ac mae pobl leol yn defnyddio'r adnodd hwn i ddysgu crefftau coed a gwneud cynhyrchion cynaliadwy sy'n gyfeillgar i'r amgylchedd i'w gwerthu yn ein "hen" lyfrgell sydd newydd ei hadnewyddu.

Mae llawer i'w ddysgu gan gymdeithasau tai am y ffordd y maent yn cofleidio egwyddorion y Ddeddf a thu hwnt i wneud y cysylltiadau i ddiwallu eu hamcanion a'u cynlluniau llesiant eu hun, a byddai cyrff cyhoeddus yn elwa o gyfleoedd i rannu dysgu gyda'r sector.

Tŷ Meistr yr Hen Ysgol

Fe ddaeth y bartneriaeth y tu ôl i ddatblygiad Tŷ Meistr yr Hen Ysgol yn [Llanrwst](#) ynghyd a chyfuniad anarferol o arbenigwyr. Roedd y rhain yn amrywio o dai, gwasanaethau hamdden, gwasanaethau cymdeithasol, cadwraeth a threftadaeth, dylunio ac adeiladu adeiladau technegol, yn ogystal â chynghorwyr, cynrychiolwyr cymunedol ac arbenigwyr ym maes iechyd a lles. Er eu bod yn cynrychioli gwahanol feysydd arbenigedd roedd pawb yn rhannu'r un weledigaeth o greu datblygiad unigryw yn unol â'r ethos o rymuso pobl o bob oed i fyw'n dda.

Roedd y prosiect hwn yn gofyn am weithio mewn partneriaeth gydweithredol i sicrhau bod y cyfleuster yn gweddu i anghenion yr ardal, yn cadw dilysrwydd yr adeilad rhestredig gwreiddiol o'r 17eg ganrif ac y byddai'n cyd-fynd â'r cyfleusterau eraill gerllaw (gan gynnwys cyfleuster meddyg). Roedd yn hanfodol cydbwysu gofynion anarferol, amrywiol y rhai sy'n defnyddio'r adeilad ar ôl ei gwblhau, gan gynnwys y rhai o bob rhan o'r sir sy'n defnyddio'r gampfa a chyfleusterau cymunedol yn ogystal â'r rhai sy'n byw yn y fflatiau gofal ychwanegol.

Trwy gydol yr holl broses, o ddylunio i gyflawni, roedd perthynas waith da i'w gweld gyda phob aelod o'r tîm partneriaethyn parchu eu rôl hanfodol wrth gyflawni'r cyfleuster hanfodol hwn. Mae tri dosbarth atgyfeirio meddygon teulu prysur bob wythnos, yn ogystal â phedair sesiwn ymgynghori â meddygon teulu yr wythnos. Mae'r clwb cyfeillgarwch yn cwrdd unwaith y mis, yn ogystal â grŵp canu a dosbarthiadau dawn.

Gwella'r ffordd yr ydym yn cynllunio, dylunio ac adeiladu tai

Yr hyn sydd ei angen ar genedlaethau'r dyfodol

Rhaid inni gydnabod arwyddocâd tai a chymunedau da fel llwybr i lesiant corfforol a meddyliol pobl, adeiladu cymunedau cydlynol, cwrdd â'n targedau allyriadau carbon a darparu cyfleoedd ar gyfer swyddi a datblygu sgiliau newydd. Dylai pob un ohonom allu byw mewn cymuned, sydd â mwynderau lleol a chysylltiadau trafnidiaeth gyhoeddus, lle gallwn gyrchu'r gwasanaethau sydd eu hangen arnom o fewn taith 20 munud, a wneir yn ddelfrydol trwy deithio llesol. Dylai fod gan ein cymunedau economïau sylfaenol ffyniannus a byddwn yn gysylltiedig â'n cymdogion.

Mae angen i adeiladu tai fod yn rhan o economi gylchol - mae angen iddo ofalu am y deunyddiau y mae'n eu defnyddio, gan anelu at fod yn ddi-wastraft, dod o hyd i ffyrdd newydd o gael deunyddiau ac adeiladu mewn ffordd sy'n cwrdd â'r saith nod llesiant cenedlaethol.

Mae angen i ni gofleidio technoleg i alluogi cartrefi i fod yn addasadwy, yn effeithlon ac yn galluogi byw â chymorth. Mae arnom hefyd angen i wead ein tai fod yn gynaliadwy, yn effeithlon o ran ynni, darparu seilwaith gwyrdd, amddiffyn bioamrywiaeth a'i alluogi i ffynnu, yn ogystal â mynediad hawdd at dfrnidiaeth gyhoeddus a rhodfeydd.

Mae pob elfen o ddylunio ac adeiladu tai strategol yn hanfodol i gyflawni hyn.

Lle rydyn ni nawr

Mae Polisi Cynllunio Cymru 10 yn darparu'r cyd-destun cywir i adeiladu cymunedau nid tai yn unig

Mae cyfle unigryw i Gymru atal problemau'r gorffennol lle caniatwyd adeiladu unedau tai heb adeiladu cymunedau. Rydym wedi gweld clystyrau o dai mewn lleoliadau anghysbell, wedi'u hynysu oddi wrth gwasanaethau a seilwaith lleol, gan arwain at gartrefi sy'n dibynnu ar geir, a chymudo allan o'r ardal maent yn byw ynddi i chwilio am waith a cael mynediad i gyfleusterau ac yn hanfodol heb unrhyw ymdeimlad o gymuned.

Mewn ardaloedd gwledig, clywaf yn aml fod ansawdd bywyd pobl yn teimlo'n annheg i gymharu ag ansawdd pobl sy'n byw mewn ardaloedd mwy trefol oherwydd seilwaith trafnidiaeth gyhoeddus gyfyngedig ac anawsterau cael mynediad i'r rhyngwyd.

“Rwy'n byw ym mhentref Margam, ystâd dai fodern. Nid yw'n teimlo fel pentref; mae pawb yn cymudo mewn car i bobman ac nid oes llawer o ymgysylltu â'i gilydd.”

Sgwrs Cymru Ein Dyfodol
Llandrindod

Mae'n amlwg bod angen i ni wneud mwy i ganolbwyntio ar greu cymunedau, nid dim ond adeiladu tai a rhaid i hyn barhau i fod yn ffocws i ni er gwaethaf y prinder tai, fel arall rydym mewn perygl o adeiladu cartrefi heddiw na fydd yn addas ar gyfer ein anghenion yn 2030, heb sôn am 2050.

Ailadroddwyd hyn gan Roisin Willmott o'r Sefydliad Cynllunio Tref Brenhinol yn ei thystiolaeth i [Ymchwiliad Pwyllgor Newid Hinsawdd, yr Amgylchedd a Materion Gwledig Cynulliad Cenedlaethol Cymru ar Gartrefi Carbon Isel](#), sydd yr un mor berthnasol i sut rydym yn defnyddio'r broses gynllunio i gefnogi datblygiad lleiants ehangach yn hytrach nag adeiladu cartrefi yn unig.

“Mae'n ymwneud â sut rydych chi'n dylunio safle, ac mae hynny i raddau helaeth yn y cam cynllunio ...yn hytrach na cheisio ei addasu nes ymlaen yn y datblygiad.”. Ac mewn cefnogaeth o agwedd gyfannol at ddatblygu, ychwanegodd: “Ddylen ni ddim canolbwyntio ar yr adeilad ei hun yn unig - mae angen i ni edrych ar ddyluniad safleoedd... Felly, mae angen i ni edrych ar ble rydyn ni'n rhoi tai, a ydynt yn hygyrch trwy deithio llesol neu ar drafnidiaeth gyhoeddus, [a lleihau'r math hwnnw o garbon hefyd.](#)”

Roisin Willmott

Fodd bynnag, oherwydd y diwygiad cyfredol i'r system gynllunio yng Nghymru mae cyfle gwirioneddol i ganolbwyntio ar adeiladu cymunedau yng Nghymru. Mae Polisi Cynllunio Cymru newydd (rhifyn 10) a gyhoeddwyd yn 2018, yn cofleidio'r syniad o gynllunio cynaliadwy ac yn ymgorffori egwyddorion Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol. Ar hyn o bryd mae Llywodraeth Cymru yn y broses o ddatblygu'r Fframwaith Datblygu Cenedlaethol ac ymgynghori ar y Llawlyfr Cynllun Datblygu Lleol newydd. (Gweler yr adran ar Gynllunio, ym Mhennod 5 am fwy o wybodaeth.)

Gall sicrhau bod y dogfennau allweddol hyn yn cael eu defnyddio fel ystyriaethau perthnasol wrth gynllunio a chymeradwyo datblygiadau tai helpu i sicrhau bod integreiddio rhwng y ddau sector a chynyddu cyfleoedd i gyfrannu at y nodau llesiant cenedlaethol.

Byddwn hefyd yn disgwyl gweld ystyriaeth ehangach o 'greu lleoedd'. Nid yw cyrff cyhoeddus a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus eto'n trafod yn benodol tai sydd wedi'u hamddiffyn rhag heriau'r dyfodol fel tywydd eithafol, lleihau'r defnydd o ddeunydd crai, creu gwell mynediad i fannau gwyrdd, atebion mwy dychmygus i newid demograffig (fel pobl iau yn rhannu tai â phobl hŷn) a chysylltiad mwy eglur â dull creu lleoedd.

Nid oes unrhyw gwestiwn, os yr ydym am newid arferion teithio pobl a lleihau ein hallyriadau carbon, mae arnom angen cartrefi mewn cymunedau sy'n addas ar gyfer y dyfodol, felly dylai amcanion llesiant ar 'dai' ymwneud mewn gwirionedd ag amgylcheddau â chysylltiad da, sy'n helpu pobl i symud o gwmpas eu cymunedau yn gynaliadwy.

Mae'r Rhaglen Tai Arloesol yn darparu fframwaith ar gyfer ffyrdd newydd o adeiladu tai yn unol â Deddf Cenedlaethau'r Dyfodol.

Ers 2017, mae Llywodraeth Cymru hefyd wedi ceisio annog dulliau newydd arloesol o adeiladu cartrefi mewn ffordd sy'n cwrdd â nifer o amcanion llesiant, trwy greu'r Rhaglen Tai Arloesol. Ei nod yw creu prosiectau arddangoswyr i helpu i hysbysu Llywodraeth Cymru, cymdeithasau tai ac awdurdodau lleol am y math o gartrefi sydd eu hangen i ateb y galw yn y dyfodol a mynd i'r afael â materion amgylcheddol.

Mae'r rhaglen hon wedi datblygu'n sylweddol ers y flwyddyn gyntaf, pan oedd llawer o'r prosiectau a ariannwyd yn llwyddiannus yn gartrefi ag un elfen well o effeithlonrwydd ynni, megis paneli solar neu math newydd o insiwleiddio.

Rhaglen Hapi Gymdeithas Tai Newydd

Fe wnes i gynghori'r Llywodraeth eu bod yn colli cyfleoedd ar gyfer arloesi ehangach i fynd i'r afael â nifer o faterion ar yr un pryd, ac o ganlyniad fe wnaethant addasu'r meini prawf i edrych am syniadau arloesol a fyddai, yn ôl y Ddeddf, yn sicrhau, 'gwneud y mwyaf o'u cyfraniad at yr holl nodau.' Ar hyn o bryd yn nhrydedd flwyddyn y rhaglen hon rydym bellach yn gweld prosiectau llawer mwy uchelgeisiol yn cael eu cynnig a'u comisiynu fel:

Cymdeithas Tai Arfordirol a 'Pobl Living', Gwynfaen: Bydd y cynllun yn darparu datblygiad deiliadaeth gymysg o 165 o gartrefi carbon isel/ sero sy'n edrych dros Aber Lwchwr. Bydd y datblygiad yn gwella'r cyfleoedd i'r gadwyn gyflenwi gyflawni arbedion sylweddol ar gyfer y deunyddiau a'r cydrannau sy'n angenrheidiol i gyflawni cartrefi carbon sero. Bydd yn cynnwys cymdogaeth newydd, wedi'i dylunio o amgylch egwyddorion dylunio gwledig cryf gan wneud y mwyaf o fuddion amgylcheddol a iechyd wrth seilwaith a thirwedd werdd. Bydd strydoedd a lleoedd yn ymgorffori planhigion a thirlunio meddal ac yn cynnig lleoliad i breswylwyr a fydd yn annog cerdded, beicio a gweithgareddau awyr agored.

Mae rhannau o'r diwydiant adeiladu yn croesawu gofynion y Ddeddf

Dros y ddwy flynedd ddiwethaf, mae rhannau o'r diwydiant adeiladu wedi croesawu Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn raddol, ac mae rhai busnesau'n defnyddio lens y Ddeddf i ddylanwadu ar y prosiectau a'r penderfyniadau a wneir gan eu cwsmeriaid.

Gan weithio gyda fy swyddfa, mae [Adeiladu Arbenigrwydd yng Nghymru](#) wedi casglu'r sector ynghyd i gytuno ar [Ddatganiad](#) a fyddai'n eu gweld yn mabwysiadu'r egwyddor o ddod 'y 45ed corff (yn yr achos hwn yn sector)' i ystyried y Ddeddf o fewn ei gweithrediadau.' Trwy'r gwaith hwn maent wedi addo:

- Cychwyn ar ymgyrch gyfathrebu i addysgu a hysbysu pawb sy'n ymwneud ag adeiladu a'r sector eiddo yng Nghymru. Bydd hyn yn cynnwys y gadwyn gyflenwi, cleientiaid y sector cyhoeddus a grwpiau cynrychioliadol, yn ogystal â sefydliadau'r sector preifat.
- Sefydlu meincnod diwydiant adeiladu trwy fapio'r saith nod llesiant yn erbyn pob un o'r naw cam yng nghynllun gwaith Sefydliad Brenhinol Penseiri Prydain.
- Profi'r saith nod llesiant yn erbyn cyngor Cyngor Adeiladu Gwyrdd y Deyrnas Unedig ar egwyddorion economi gylchol.
- Ailfywiogi'r egwyddorion arfer gorau a hyrwyddir gan Ragoriaeth Adeiladu yng Nghymru ac a ddiffinnir gan adroddiadau Egan a Latham, a'u halinio ag egwyddorion economi gylchol a nodau Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.
- Mewnosod strategaeth amgylchedd adeiledig bwrpasol yng ngwaith swyddfa Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol yng Nghymru, fel pe bai adeiladwaith yn gorff a enwir o dan y Ddeddf.

Mae hwn yn ddatblygiad calonogol y dylai cael ei gefnogi gan y Llywodraeth a'i gydnabod gan y sector gyhoeddus yn eu hymgysylltiad a'u gwaith gyda'r diwydiant.

Er bod cryn dipyn i'w wneud eto i sicrhau bod pob rhan o'r sector yn cofleidio'r Ddeddf, gall awdurdodau lleol a darparwyr tai sicrhau bod y Ddeddf yn cael ei chynnwys yn ei cynigion tai, a gall y Llywodraeth gefnogi hyn trwy fynnu bod cynlluniau'n cael eu hariannu trwy'r grant ar gyfer tai cymdeithasol i ddangos sut y byddant yn cyflawni'r nodau llesiant cenedlaethol.

Mae angen i'r sector cyhoeddus ddangos sut mae'n defnyddio'r holl ysgogiadau sydd ar gael iddo i gefnogi 'dim gwastraff' gan gynnwys adeiladwaith

Adeiladu yw'r defnyddiwr mwyaf o ddeunyddiau crai, gyda 80% y cant o'r holl ddeunyddiau a gynhyrchir yn cael eu defnyddio yn yr amgylchedd adeiledig. Rhaid i'r defnydd o ddeunyddiau o fewn adeiladu fod yn adnewyddadwy a dylid defnyddio egwyddorion economi gylchol i sicrhau y gellir aildddefnyddio ac ailgylchu deunyddiau, ac i leihau gwastraff yn ystod y gwaith adeiladu ac yng nghyfnod datgomisiynu'r adeilad. Bydd ail-fwriadu adeiladau i ddarparu tai yn lleihau'r angen am ddeunyddiau adeiladu. Mae ein harferion cyfredol o 'gymryd-gwneud-gwaredu' yn dibynnu ar lawer iawn o ddeunyddiau, ynni a thirlenwi sy'n hygyrch ond sy'n cyrraedd y terfynau.

Nododd adroddiad Rhagoriaeth Adeiladu yng Nghymru '[Economi Gylchol: Cyfle i Amgylchedd Adeiledig Cymru](#)' fod cyfle economaidd posibl o £1biliwn y flwyddyn yn ychwanegol erbyn 2035 ar gyfer sector amgylchedd adeiledig Cymru. Mae hyn yn gynydd o 12.5% yn nhrosiant y sector ac yn cynhyrchu 7,300 o swyddi (gros). Mae'r ffigwr hwn yn gyson â chorff cynyddol o ymchwil sy'n nodi'r cyfle economaidd a phwysigrwydd y sector wrth gyflawni. Mae gan y sector amgylchedd adeiledig effaith amgylcheddol uchel, gwerth ariannol wrth gefn a photensial i aildddefnyddio.

Mae'r sector cyhoeddus yn gyfrifol am rhwng 45-55% o'r gwariant adeiladu blynyddol, felly mae rôl cyrff cyhoeddus wrth yrru'r arferion gorau o ran gwastraff mewn adeiladu yn sylweddol. Byddai datblygu dulliau cyson o ddylunio, adeiladu a dadadeiladu adeiladau, a ariennir yn gyhoeddus gan ystyried egwyddorion economi gylchol yn darparu cyfeiriad clir gan greu llwyfan buddsoddi datblygu sefydlog ar gyfer twf gwyrdd. Dylai cyrff cyhoeddus ystyried sut y gallant gefnogi hyn trwy eu harferion caffael.

Mae tystiolaeth o well cydweithio rhwng y sector gyhoeddus a chwmnïau adeiladu

Gyda sylfeini'r [Datganiad](#) gan y diwydiant adeiladu a gofynion clir cyrff cyhoeddus a darparwyr tai, mae lle i ddatblygu mwy o gydweithio rhwng datblygwyr, cynllunwyr a darparwyr tai. Mae pawb sy'n gweithio o fewn fframwaith cyffredin a ddarperir gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i sicrhau bod y ffordd y mae cymunedau'n cael eu cynllunio a'u hadeiladu yn sicrhau'r cyfraniad mwyaf posibl tuag at y nodau.

Rhaglen Hapi Gymdeithas Tai Newydd

Mae yna rai enghreifftiau addawol o ble mae hyn yn dechrau digwydd:

Mae prosiect a gyflwynwyd gan [Gyngor Sir y Fflint](#), 'Wates Residential' (partner datblygu penodedig), [Cartrefi Gogledd Ddwyrain Cymru](#), [Comisiwn Dylunio Cymru](#) a chynghorau tref a chymuned lleol, yn enghraifft dda o'r dull cydweithredol hwn.

Roedd y prosiect yn cynnwys disodli 'maisonettes' y 1950au gyda 92 o gartrefi cyngor, fforddiadwy, effeithlon o ran ynni yng nghanol y Fflint. Nodweddd allweddol o'r cynllun yw ei fod wedi arwain at integreiddio'r safle i ganol tref y Fflint lle o'r blaen roedd wedi creu rhwystr corfforol a negyddol rhwng y dref a lleoliadau y tu hwnt i'r safle hwn. Mae'r cynllun hefyd wedi arwain at faethu prentisiaid ac adeiladu sylfaen sgiliau'r ardal. Roedd y cynllun prentisiaid a gyflwynwyd gan y datblygwr fel rhan o'r datblygiad yn defnyddio pobl ifanc leol, a rhoi sgiliau iddynt, nawr mae'r bobl hynny wedi aros yn y Fflint yn arwain at wella'r sylfaen sgiliau. Ac roedd gwir gyfranogiad cymunedol o ddechrau'r prosiect o'r uwchgynllun ar gyfer y rhan hon o'r Fflint, gan ddylanwadu ar y cynllun a oedd yn adlewyrchu'r cynllun stryd Edwardaidd gwreiddiol.

Adeilad Jennings, Porthcawl

Roedd y prosiect hwn yn cynnwys partneriaeth yn y Cynllun: Cyngor Bwrdeistref Sirol Pen-y-bont ar Ogwr, 'ABA Holdings Ltd' (datblygwr), 'WYG', 'Austin Partnership', 'Ellis Williams Architects' a Cadw. Sicrhaodd y cynllun hwn ddefnydd cynaliadwy ar gyfer adeilad rhestredig Gradd II adnabyddus ond nad oedd yn cael ei ddefnyddio, sef hen Warws Jennings. Mae'r adeilad wedi'i ailddatblygu i ddarparu bwyty, caffi ac unedau gwaith byw i ffurfio canolbwynt gweithredol ar lan y môr ym Mhorthcawl. Ethos y prosiect oedd dod â'r adeilad hwn yn ôl i ddefnydd gweithredol i bobl leol ac ymwelwyr fel ei gilydd ac ers iddo agor ym mis Medi 2017. Mae bellach hefyd yn gatalydd ar gyfer adfywio'r ardal hon yn y dyfodol. Mae'r Jennings yn enghraifft dda o gydweithio rhwng y datblygwr, tîm y prosiect, y Cyngor a rhanddeiliaid. Her arbennig oedd statws rhestredig y Jennings ynghyd â natur weithredol gyfagos Canolfan Bad Achub yr RNLI. Felly roedd perthynas waith dda yn hanfodol ac fe'i sefydlwyd yn gynnar rhwng y datblygwr, yr Harbwr Feistr a'r RNLI. Cafwyd trafodaeth sylweddol cyn ymgeisio rhwng Cyngor Bwrdeistref Sirol Pen-y-bont ar Ogwr a Cadw. Roedd yr Ymddiriedolaeth Ddinesig hefyd yn chwarae rhan fawr.

© Loft Co Jennings Building

Yr Ysgwrn, cartref Hedd Wyn

Sefydliadau partner sy'n rhan o'r Cynllun hwn: [Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri](#), 'Purcell UK' a Cadw.

Pwrpas y prosiect hwn oedd gwarchod a datblygu Yr Ysgwrn, sef cartref Hedd Wyn, un o safleoedd diwylliannol mwyaf sensitif ac arwyddocaol Cymru yn gyrchfan gynaliadwy i ymwelwyr. Lladdwyd Hedd Wyn, un o feirdd mwyaf adnabyddus Cymru mewn brwydr, a dyfarnwyd y gadair farddol iddo ar ôl ei farwolaeth yn Eisteddfod Genedlaethol 1917.

Roedd Cadw a'r cynllunwyr yn cymryd rhan gref o'r dechrau i'r diwedd. Roedd y fewnbwn cadwraeth yn amlwg yn allweddol i'r broses gyfan. Roedd ei leoliad yn y Parc Cenedlaethol yn golygu bod y tim eisiau dangos ateb enghreifftiol i'r hyn sy'n bosibl mewn Parc Cenedlaethol trwy gyfuno dulliau traddodiadol â modern. Roedd ymgorffori'r datblygiad yn y tirwedd yn allweddol i'w lwyddiant. Roedd profiad pobl wrth wraidd dyluniad y prosiect, nid yn ychwanegiad. Roedd ennill a chynnal ymddiriedaeth y teulu a'r gymuned leol yn allweddol i lwyddiant y prosiect hwn ac mae'n parhau i fod felly. Mae'r gymuned yn parhau i gymryd rhan heddiw trwy wirfoddoli yn y caffi, plant yn cael dosbarthiadau yn Yr Ysgwrn, diwrnodau agored blynyddol - mae yna wir ymdeimlad o berchnogaeth gymunedol.

Mae lle i well cydweithredu rhwng y sector cyhoeddus a'r sector adeiladu ar lefel strategol i gefnogi dulliau adeiladu modern

Y tu hwnt i'r enghreifftiau hyn o arfer da wrth gymhwyso egwyddorion y Ddeddf trwy gydweithrediad da rhwng y sector cyhoeddus a'r sector preifat, y gymuned a grwpiau cynghori, mae lle i gyrff cyhoeddus wneud mwy i ddatblygu'r math hwn o berthynas ar lefel fwy strategol i hwyluso datblygu ffitrwydd adeiladu yn y dyfodol.

“Mae angen hinsawdd tai fforddiadwy yng Nghymru sy'n meithrin cydweithrediad.”

Adolygiad Tai Fforddiadwy

© Tai Arfordirol

© Ffatri tai modiwlaid Cartrefi Conwy

Er mwyn goresgyn prinder yn y cyflenwad tai, ynghyd â lleihau sgiliau, mae angen i'r diwydiant ystyried mathau o adeiladu y tu hwnt i ddulliau traddodiadol o dai sy'n gynaliadwy ac o ansawdd uchel. Mae'r [Adolygiad Tai Fforddiadwy](#) yn ystyried yr heriau a'r cyfleoedd a gyflwynir gan dulliau adeiladu modern o ran y cyfraniad y gallai wneud at y gymysgedd o ffyrdd i gynyddu'r cyflenwad o dai fforddiadwy.

Canfu'r Adolygiad fod rhai cymdeithasau tai eisoes yn cefnogi busnesau a chadwyni cyflenwi lleol trwy eu hymagwedd tuag at ddatblygu tai (er ar raddfa eithaf bach) ac mae Llywodraeth Cymru wedi darparu cefnogaeth gref i fentrau bach a chanolig eu maint trwy Fanc Datblygu Cymru, megis Cronfa Datblygu Eiddo Cymru a Chronfa Safleoedd Segur yng Nghymru ac yn fwy diweddar rhaglen hunan-adeiladu.

Fodd bynnag, dim ond os yw cymdeithasau tai ac awdurdodau lleol yn cydweithredu i ddarparu mwy o dai ar raddfa y gellir optimeiddio effaith datblygu cartrefi gan ddefnyddio dulliau adeiladu modern. Dylid targedu buddsoddiad at gefnogi dulliau modern o wneuthurwyr a datblygwyr adeiladu, gan gynnwys busnesau bach a chanolig (BBaChau) sy'n gweithredu yng Nghymru, a all ddarparu cartrefi o ansawdd a chwrdd â gofynion y sawl sy'n derbyn grantiau. Bydd datblygu busnesau bach a chanolig yn helpu i sicrhau y bydd gwerth economaidd adeiladu cartrefi gan ddefnyddio dulliau adeiladu modern yn cael ei gadw yng Nghymru yn bennaf. Eisoes mae mudiadau megis Cartrefi Conwy wedi sefydlu cyfleoedd fel menter eiddo a hyfforddiant fel menter gymdeithasol.

Gan weithredu ar Ystâd Ddiwydiannol Holyhead's Penrhos, mae'r ffatri tŷ modiwlaid yn gwneud ffrâm bren ar gyfer byngalo newydd mewn llai na thridiau. Credir mai'r fenter yw'r gyntaf o'i fath gan fenter gymdeithasol yng Nghymru ac mae wedi creu pedair swydd newydd, gyda mwy ar y gweill wrth i'r fenter dyfu. Dylai'r Llywodraeth gefnogi datblygiad modelau tebyg ledled Cymru.

Argymhellodd y Panel y dylid datblygu fframwaith newydd ar gyfer partneriaethau grant pum-mllynedd i roi cyfle i gynnwys arloesi yn y gadwyn gyflenwi hefyd, trwy wahodd cynigion i ddal arloesedd lleol a rhanbarthol a gweithgaredd economaidd cysylltiedig, a rhoi mwy o flaenoriaeth i gynigion sy'n dangos ymrwymiad i ddulliau adeiladu modern.

Er ei bod yn amlwg y byddai dull cydweithredol tymor hir yn cael ei groesawu, ac mae hyn yn gyfle i gynyddu'r cyflenwad o dai fforddiadwy a chefnogi datblygiad economaidd, amlygodd y Panel Adolygu y dylai unrhyw ddull gweithredu 'fod yn rhan o fatrics o amcanion gan gynnwys ffactorau perthnasol eraill megis ansawdd, cost, natur ddringadwy a dibynadwyedd allbwn'. Fodd bynnag, fy marn i yw bod yn rhaid i hyn fynd ymhellach a dangos sut y gall gefnogi pob un o'r nodau llesiant cenedlaethol.

© Ffatri tai modiwlaid Cartrefi Conwy

Datgarboneiddio ein cartrefi

Yr hyn sydd ei angen ar genedlaethau'r dyfodol

Er ein bod yn sicr yn gweld cynnydd o ran datgarboneiddio ein cartrefi, mae angen inni ystyried y berthynas rhwng tai a newid yn yr hinsawdd yn fwy cyfannol yn y dyfodol. Gan y bydd newid yn yr hinsawdd yn parhau i effeithio ar ein hamgylchedd ni allwn fforddio adeiladu cartrefi nad ydynt yn gallu gwrthsefyll y newidiadau yr ydym yn eu hwynebu nawr megis llifogydd (fel yr un a achosir gan Stormydd Ciara, Dennis ac Ellen yn gynharach yn 2020) a thymheredd yn codi. Oni bai ein bod yn gwneud y newidiadau angenrheidiol, efallai y bydd yn rhaid i lawer o bobl yng Nghymru wario eu harian ar oeri eu tai, gan eu hatal rhag rhoi gofynion sylfaenol eraill, fel bwyd.

Mae angen i genedlaethau'r dyfodol weld Llywodraeth Cymru yn gweithio gyda'r holl gyrrff tai (landlordiaid cymdeithasol, landlordiaid preifat, cyrrff ymbarél ac ati) i ymrwymo i ddatgarboneiddio stoc bresennol, sicrhau bod pob cartref newydd, waeth beth yw ei ddeiliadaeth, yn niwtral o ran carbon ac yn ddelfrydol yn gcarbon positif, a dim ond os oes modd gwrthsefyll effaith newid yn yr hinsawdd yn awr ac yn y dyfodol y gellir adeiladu pob cartref newydd.

Mae angen i ni sicrhau bod holl gartrefi'r dyfodol yn cael eu hadeiladu o amgylch, a chynyddu'r, seilwaith gwyrddlas presennol. Mae hyn yn golygu cydnabod, amddiffyn a buddsoddi ym mioamrywiaeth naturiol y tir a'r ardaloedd rydyn ni'n adeiladu arny'n nhw ac o'u cwmpas. Gellir meddwl am y seilwaith gwyrddlas fel asedau naturiol a all helpu i ddatrys heriau hinsoddol trwy adeiladu gyda natur.

Bydd angen i'n hadeiladau fod yn addas ar gyfer tymhereddau cynyddol y ddaear, heb gynyddu ein hól troed carbon. Mae angen i ni fynd y tu hwnt i gartrefi carbon niwtral ac yn lle hynny datblygu cartrefi sy'n dal carbon.

“Yn Lloegr, bu buddsoddiad mewn ymchwil yn nodi sut mae cymunedau Du Asiaidd a lleiafrifoedd ethnig yn fwyaf tebygol o fyw mewn cartrefi o ansawdd tlotach sydd â sgôr amgylcheddol neu ynni tlotach, yn fwy tebygol o ddioddef o broblemau iechyd sy'n gysylltiedig â llygredd aer, ac yn llai yn debygol o gael yr amser, yr arian neu'r adnoddau, i gymryd rhan mewn mentrau sy'n gyfeillgar i'r hinsawdd. Nid oes gennym y data hwn ar gyfer Cymru, sydd, yn fy nhyb i, yn adlewyrchu'n wael ar ein blaenoriaethu yn yr hinsawdd, ond hefyd cydraddoldeb hiliol, a'r ffordd agos-atoch y mae'r ddau fater hynny'n gysylltiedig â'i gilydd.”

Cyfarfod 'Race Alliance Wales'

Gellir dadlau mai'r peth pwysicaf sydd ei angen arnom yw gweithlu sydd â'r sgiliau a'r deunyddiau i adeiladu'r cartrefi a'r cymunedau hyn. Rwyf wedi bod yn falch o weld Llywodraeth Cymru yn buddsoddi mewn ffatrioedd lleol i gynyddu adeiladu tai, gan ddefnyddio cadwyni cyflenwi lleol. Fodd bynnag, os ydym am wella'r ffordd yr ydym yn adeiladu yn sylfaenol, mae angen inni weld mwy o fuddsoddiad, nid yn unig mewn ffatrioedd ond yn sgiliau ein cenedlaethau presennol a'r dyfodol a chadwyni cyflenwi fforddiadwy, hygyrch. Mae angen i ni sicrhau bod Cymru a'n busnesau bach a chanolig yn barod ar gyfer dyfodol adeiladu tai. Ni allwn anwybyddu'r gofyniad hwn nawr a dychwelyd at brynu'r fasnach i mewn o'r tu allan i Gymru.

Lle rydyn ni nawr

Cydnabyddir bod tai yn faes allweddol lle mae'n rhaid cymryd camau i atal, addasu a lliniaru effeithiau newid yn yr hinsawdd

Cydnabyddir bod tai yn faes allweddol lle mae'n rhaid cymryd camau i atal, addasu a lliniaru effeithiau newid yn yr hinsawdd.

Ym mis Chwefror 2019, cyhoeddodd Pwyllgor y Deyrnas Unedig ar Newid Hinsawdd adroddiad a archwiliodd os yw tai y Deyrnas Unedig yn 'addas ar gyfer y dyfodol'. Gwnaeth yr adroddiad yn glir yr heriau sydd o'n blaenau sef:

- Ni chyflawnir targedau newid hinsawdd sy'n rhwymedig yn gyfreithiol yn y Deyrnas Unedig heb ddileu allyriadau nwyon tŷ gwydr o adeiladau'r Deyrnas Unedig bron yn llwyr
- Cynyddodd y defnydd o ynni mewn cartrefi - sy'n cyfrif am 14% o gyfanswm allyriadau'r Deyrnas Unedig - rhwng 2016 a 2017
- Mae ymdrechion i addasu stoc dai'r Deyrnas Unedig i effeithiau'r newid yn yr hinsawdd (tymhereddau cyfartalog uwch, llifogydd a phrinder dŵr), ar ei hôl hi o'r hyn sydd ei angen i'n cadw'n ddiogel ac yn gyffyrddus, hyd yn oed wrth i'r risgiau hyn o newid yn yr hinsawdd dyfu.

Yng Nghymru, mae ein [1.4 miliwn o gartrefi yn gyfrifol am 27%](#) o'r holl ynni a ddefnyddir [15% o'r holl allyriadau nwyon tŷ gwydr](#) (o ran galw).

Mae Llywodraeth Cymru wedi rhoi ymrwymadau polisi a deddfwriaethol ar waith sy'n gofyn am ddatgarboneiddio cartrefi

Mae gan Gymru ddeddfwriaeth flaengar ar waith o ran Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol a Deddf yr Amgylchedd (Cymru) sy'n gosod targed i leihau allyriadau nwyon tŷ gwydr o leiaf 80% o'u lefelau cyn 1990 erbyn 2050.

Mae hyn bellach wedi cael ei oddiweddyd gan y penderfyniad i fabwysiadu cyngor Pwyllgor Newid Hinsawdd y Deyrnas Unedig sy'n golygu y dylai Llywodraeth Cymru ddeddfu am ostyngiad o 95% o leiaf (yn erbyn llinell sylfaen 1990) erbyn 2050. Dylai'r nod hwn fod i gyflawni'r targed trwy ymdrech ddomestig, heb ddibynnu ar unedau carbon rhyngwladol, neu "gredydau".

Mae adroddiad '[Net Zero](#)' y Pwyllgor yn nodi bod yn rhaid mynd i'r afael â'r heriau ar draws sectorau yn egniol ac ar y cyd, gan ddechrau ar unwaith. Cyfeirir yn benodol at bwysigrwydd mynd i'r afael ag effeithlonrwydd ynni mewn adeiladau.

Ar 12 Mehefin 2019, datganodd Gweinidogion Cymru yr uchelgais i Gymru gyflawni allyriadau sero net erbyn 2050 fan bellaf. Ynghyd â thai, gwnaeth Gweinidogion Cymru ddatgarboneiddio yn un o'u chwe blaenoriaeth draws-lywodraethol orau yn [Ffyniant i Bawb](#).

Mae gan Lywodraeth Cymru rwymedigaeth statudol i ddileu 'todi tanwydd' (a ddiffinnir fel aelwyd sy'n gwario 10% neu fwy o'i hincwm ar gostau ynni), cyn belled ag sy'n rhesymol ymarferol, ym mhob cartref yng Nghymru erbyn 2018. Mae hwn yn ofyniad [Deddf Cartrefi Cynnes a Chadw Ynni \(2000\)](#). Cyhoeddodd Llywodraeth Cymru ei [Strategaeth Tlodi Tanwydd](#) ym mis Gorffennaf 2010 sy'n nodi'r camau y mae'n eu cymryd ac sydd i fod i gyhoeddi strategaeth newydd.

Mae Llywodraeth Cymru hefyd wedi diwygio'r system gynllunio mewn ffordd sy'n cefnogi datgarboneiddio ([gweler yr adran ar Gynllunio, ym Mhennod 5 am fwy o wybodaeth](#)). Mae Polisi Cynllunio Cymru yn nodi:

“Mae Llywodraeth Cymru’n disgwyl i bob datblygiad newydd liniaru achosion newid yn yr hinsawdd yn unol â’r hierarchaeth ynni ar gyfer cynllunio, fel y’i dangosir yn y polisiau ynni canlynol. Bydd lleihau’r galw am ynni a defnyddio ynni’n fwy effeithiol, trwy leoliad a dyluniad datblygiad newydd, yn helpu i ateb y galw am ynni o ffynonellau ynni adnewyddadwy a charbon isel.”

Mae Llywodraeth Cymru wedi buddsoddi mewn nifer o raglenni i wella effeithlonrwydd ynni a mynd i’r afael â thlodi tanwydd drwy’r Rhaglen Cartrefi Cynnes, Arbed a Nyth - a Safon Ansawdd Tai Cymru. Er 2011, buddsoddwyd mwy na £265 miliwn mewn bron i 55,000 o gartrefi trwy’r cynlluniau Arbed a Nyth. Ers 2003, gwariwyd dros £1biliwn ar wella dros 220,000 o gartrefi cymdeithasol trwy Safonau Ansawdd Tai Cymru.

Yn ei cyllideb ddiweddaraf, mae Llywodraeth Cymru wedi addo buddsoddiad pellach o £36 miliwn, gan gynnwys £8 miliwn o gyllid yr Undeb Ewropeaidd, i fesurau effeithlonrwydd ynni ar gyfer 25,000 o gartrefi drwy cynlluniau Nyth ac Arbed.

Mae oedran a chyflwr stoc dai Cymru yn cyflwyno her benodol ar gyfer datgarboneiddio

Mae gan Gymru'r stoc dai hynaf a lleiaf effeithlon yn thermol yn y Deyrnas Unedig, gyda dros chwarter y cartrefi wedi'u hadeiladu cyn 1919. Mae cartrefi hyn yn wynebu mwy o heriau wrth wella eu heffeithlonrwydd ynni. Roedd gan lai nag 20 y cant o'r cartrefi a adeiladwyd cyn 1919 berfformiad ynni digonol, o'i gymharu â 78 y cant o'r cartrefi a adeiladwyd ar ôl 1980.

Casglwyd data arolwg newydd ar effeithlonrwydd ynni cartrefi Cymru yn 2017-18 am y tro cyntaf ers 2008. Mae effeithlonrwydd ynni yn cael ei raddio ar raddfa o A i G, gydag A y mwyaf effeithlon. Mae tystiolaeth bod cartrefi yng Nghymru yn dod yn fwy effeithlon o ran ynni. Yn 2017-18, y sgôr effeithlonrwydd ynni ar gyfartaledd ar gyfer cartrefi yng Nghymru oedd band D. Mae hyn wedi gwella o fand E pan gasglwyd y data hwn ddiwethaf ddeng mlynedd yn ôl.

Er gwaethaf y gwelliannau mewn effeithlonrwydd ynni ar gyfartaledd, dim ond 47% o gartrefi yng Nghymru yr ystyriwyd bod ganddynt berfformiad ynni digonol.

Yn 2020, mae Cymru yn dal i adeiladu cartrefi nad ydynt yn cefnogi ein targedau allyriadau carbon

Mae ôl-ffitio cartrefi gryn dipyn yn fwy cymhleth (a hyd at bedair gwaith yn ddrytach) yn ôl Pwyllgor y Deyrnas Unedig ar Newid Hinsawdd, na sicrhau bod eiddo newydd yn cael eu hadeiladu i'r safonau gofynnol. Ac eto mae cartrefi yn dal i gael eu hadeiladu yng Nghymru nad ydyn nhw mor effeithlon o ran ynni ag sydd eu hangen arnom.

“Mae’r weithred hon yn syml. Rhaid i ni, yng Nghymru, roi’r gorau i gynyddu maint a chostau’r her ôl-ffitio.”

Adolygiad Datgarboneiddio Cartrefi

Yn 2017, dywedodd Pwyllgor Newid yn yr Hinsawdd, yr Amgylchedd a Materion Gwledig Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn ei adroddiad ar Dai Carbon Isel:

“I gwrdd â'r her o ddarparu tai di-garbon ar raddfa, rhaid i Lywodraeth Cymru fynd i'r afael â methiant y farchnad dai i ddarparu digon o gartrefi fforddiadwy, sy'n effeithlon o ran ynni.

Ychydig iawn o adeiladwyr tai sydd ar raddfa fawr ac nid oes llawer o gymhelliant i gynnig mwy na'r safon sy'n ofynnol gan reoliadau adeiladu. Cawsom wybod y bydd adeiladwyr tai yn ymateb i alw cwsmeriaid, ac mae'r diffyg tai sy'n effeithlon o ran ynni yn dystiolaeth o ddiffyg galw.”

Mae'n braf bod Llywodraeth Cymru bellach yn cyflwyno cynigion a fyddai'n arwain at gynhesu a phweru pob cartref newydd yng Nghymru o ffynonellau ynni glân yn unig o 2025. Byddai'r uchelgeisiau hyn yn cael eu cyflawni trwy safonau newydd, a weithredir dros y pum mlynedd nesaf gan arwain at cartrefi sy'n cynhyrchu 75-80% yn llai o allyriadau carbon deuocsid na'r rhai sydd wedi'u hadeiladu i'r gofynion cyfredol. Fodd bynnag, dim ond yn ddiweddar yr ymgynghorwyd â'r cynigion hyn ac nid yw'r Llywodraeth eto i gyhoeddi ei chynigion terfynol. A phan wnânt, nid ydynt yn rhagweld y byddant yn dod i rym tan 2025 gan olygu bod pob siawns yn y cyfamser y byddwn yn parhau i gynyddu maint a chost yr her ôl-osod.

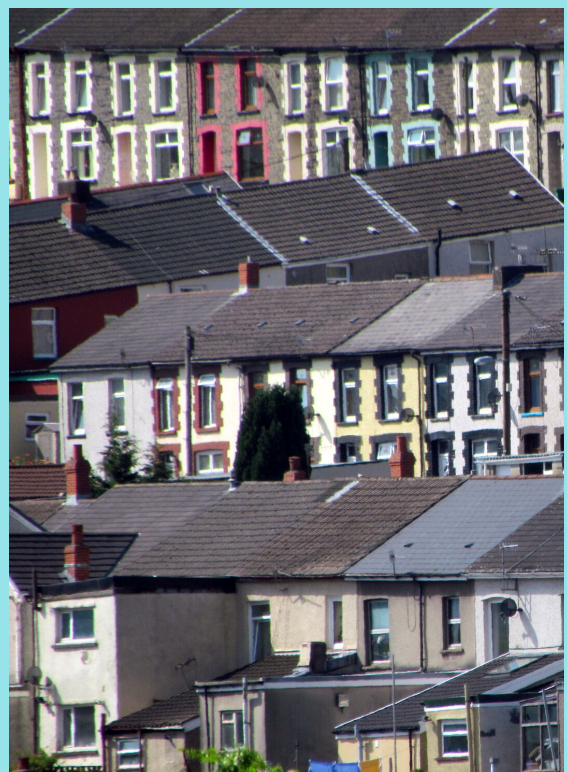

© Tai Arfordirol

Mae'r gost o gwrdd â ddatgarboneiddio tai yn sylweddol ond bydd yn sicrhau buddion sylweddol ar draws nifer o nodau llesiant

Mae gweithredu i ddatgarboneiddio cartrefi yn un enghraifft o ble y byddai buddsoddiad (er yn sylweddol) yn medi buddion tymor hir ac mae'n enghraifft o'r union beth y mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn ceisio'i gyflawni. Er nad yw'r union gostau'n glir gan eu bod yn dibynnu ar fuddsoddiad gan y sector cyhoeddus a phreifat, mae'n debygol bod cyfanswm cost ymgymryd â gwaith i ddadbennu cartrefi a chyrraedd ein targedau allyriadau carbon yn sylweddol, ond hefyd yn eu tro yw'r buddion.

Mae Sefydliad Materion Cymru yn amcangyfrif bod angen £5 biliwn dros 15 mlynedd ond byddai hyn yn cynhyrchu cynnydd o £2.2 biliwn yn y Gwerth Ychwanegol Gros (GVA) i economi Cymru, gan arbed oddeutu £350 y tŷ a thua £67 miliwn mewn arbedion i'r gwasanaeth iechyd.

© Ruth Edwards

Mae Cartefi Cymunedol Cymru yn nodi, erbyn 2036, os yw cymdeithasau tai yn llwyddo i ddarparu'r weledigaeth ar gyfer datgarboneiddio cartrefi, byddai'r sector yn:

- Atal gwerth mwy na £0.5 biliwn o allyriadau carbon mewn i'r atmosffer. Ar yr un pryd, gallem arbed mwy na £1biliwn i'n tenantiaid ar eu biliau tanwydd, a gweld eu llesiant yn cynyddu gwerth bron i £200 miliwn.
- Cefnogu £23.2 biliwn enfawr o weithgaredd economaidd ledled Cymru.
- Creu 50,000 o swyddi yn yr economi ehangach.
- Darparu 19,500 o gyfleoedd hyfforddi a phrentisiaeth.
- Tyfu i gyflogi cyfanswm o 16,000 o weithwyr.

Mae enghreifftiau rhagorol ledled Cymru o'r hyn y gellir ei gyflawni yn y sector tai cymdeithasol

Er nad ydym yn gwneud cynnydd yn ddigon cyflym mae yna enghreifftiau rhagorol o bob rhan o Gymru o Lywodraeth Cymru yn cefnogi awdurdodau lleol a landlordiaid cymdeithasol cofrestredig, i adeiladu cartrefi mwy addas, effeithlon o ran ynni, a fforddiadwy. Mae'r Rhaglen Tai Arloesol wedi bod yn wely prawf i lawer o'r dulliau hyn a rhaid symud nawr y tu hwnt i enghreifftiau bach o arloesi er mwyn cael eu prif ffrydio i'r gofynion ar gyfer pob cartref a ariennir gydag arian cyhoeddus.

Mae **Grwp Pobl** yn adeiladu 225 o gartrefi newydd na fyddant yn gysylltiedig â phrif chyflenwad nwy. Yn lle, mae dŵr sy'n cael ei gynhesu gan y ddaear 500 troedfedd (150m) oddi tano yn cael ei bwmpio i'r tŷ er mwyn darparu gwres, yn ogystal â phaneli solar, tra bod batris yn storio ynni y gellir ei werthu yn ôl i'r Grid Cenedlaethol hefyd. Bydd technoleg hefyd yn monitro tariffau ynni yn gyson, i wneud y gorau o amseroedd y tu allan i'r oriau brig, gan leihau biliau cyfleustodau oddeutu 50%.

Mae **Cymdeithas Tai Arfordirol** yn cydweithredu â **Chyngor Abertawe** i ddarparu datblygiad di-garbon o bron i 150 o gartrefi newydd ar gyrion Abertawe. Unwaith eto, gyda chefnogaeth £10m o dan Raglen Tai Arloesol Llywodraeth Cymru, mae'r prosiect hwn yn mynd â ni i'r lefel nesaf. Mae'r datblygiad hwn yn defnyddio dull dylunio blaengar sy'n mabwysiadu 'Fabric First'. Unwaith eto, gan ymgorffori system ddylunio panel pren, bydd yr eiddo'n cael ei gynhesu a'i bweru gan gyfuniad o ynni ffotofoltäig solar, storio o fewn batri a phympiau gwres ffynhonnell aer. Ni fydd y cartrefi yn gysylltiedig â'r rhwydwaith nwy.

Ffatri tai modiwlaid Cartrefi Conwy

Mae gan [Gyngor Sir Caerfyrddin](#) raglen adeiladu newydd sylweddol. Mae pob prosiect adeiladu newydd mawr yn ymgorffori technolegau ynni adnewyddadwy, lle bo hynny'n briodol, gyda gosodiadau solar ffotofoltäig wedi'u hymgorffori mewn llawer o brosiectau diweddar yr ysgolion 21ain ganrif fel rhan o raglen 'Moderneiddio Darpariaeth Addysg'. Yn ogystal, ac er mwyn lleihau'r defnydd o ynni o adeiladau newydd i'r eithaf, mae dull 'Fabric First' o ymdrin ag effeithlonrwydd ynni hefyd yn cael ei ddatblygu a, lle bo'n ymarferol, i gyflawni ardystiad 'Passivhaus'. Mae dull 'adeiladwaith yn gyntaf' o ddylunio adeiladau yn cael ei gymryd, sy'n cynnwys gwneud y mwyaf o berfformiad y cydrannau a'r deunyddiau sy'n ffurfio ffabrig yr adeilad ei hun, cyn ystyried y defnydd o systemau gwasanaethau adeiladu mecanyddol neu drydanol. Gall hyn wella effeithlonrwydd ynni, lleihau allyriadau carbon a lleihau'r angen am waith cynnal a chadw yn ystod oes yr adeilad.

Mae gan Gymdeithas [Tai Cartrefi Conwy](#) is-gwmni eiddo a hyfforddiant o'r enw Creu Menter sydd wedi cychwyn ffatri 'tŷ modiwlaid' yng Nghaergybi, sy'n defnyddio pren i adeiladu cartrefi mewn llai na phythefnos. Mae'r cartrefi yn ynni isel, a gallant arbed hyd at 90% mewn costau ynni i breswylwyr a thrwy leihau colliad gwres mae cyn lleied o effaith amgylcheddol â phosibl.

©Sero Homes

Bydd '[Sero Homes](#)' yn adeiladu 'cymdogaeth wir garbon net gyntaf y Byd' yn [Castell-nedd Port Talbot](#). Mae Parc Hadau yn cael ei adeiladu ar dir prysg wrth ymyl coetir hynafol gwarchodedig ym Mhontardawe. Hwn fydd y cynllun cyntaf yn y wlad i fodloni diffiniad Cyngor Adeiladu Gwyrdd y DU o garbon net-sero, trwy olrhain allyriadau carbon 'mewn defnydd' amser real pan fydd y cartrefi yn rhedeg. Bydd y tai yn cynnwys paneli solar, pwyntiau gwefru ceir trydan, a phympiau gwres o'r ddaear - system wresogi ganolog sy'n defnyddio pibellau wedi'u claddu o dan y ddaear i ail-ddosbarthu gwres trwy'r adeiladau i gyd, sy'n golygu y bydd preswylwyr yn creu mwy o ynni adnewyddadwy nag y maen nhw'n ei ddefnyddio. Adeilad cymunedol gyda deciau pren yn ei gysylltu ag ardd gymunedol lle gall pobl 'ddod at ei gilydd, cymdeithasu ac eistedd allan yn yr haul', fydd canolbwynt y datblygiad.

Wedi'u hadeiladu gan ddefnyddio dyluniad adeilad 'ynni isel iawn', bydd systemau awyru yn cadw cynhesrwydd y tu mewn i'r adeiladau wrth sicrhau bod aer ffres wedi'i hidlo yn cael ei gylchredeg o amgylch yr 11 cartref dwy wely, 22 cartref tair gwely a dau gartref pedair gwely. Bydd egni gormodol yn cael ei storio mewn pecynnau batri a'i ail-ddosbarthu i'r grid cenedlaethol. Ni fydd yn rhaid i breswylwyr hyd yn oed dalu unrhyw filiau ynni os ydynt yn aros o fewn lefelau penodol o ddefnydd. Bydd systemau monitro yn y cartref yn olrhain allyriadau carbon ynni sy'n cael ei fewnforio o'r grid cenedlaethol yn barhaus ac yn sicrhau bod hyn yn cael ei gydbwyso gan yr ynni adnewyddadwy sy'n cael ei allforio yn ôl i'r system o'r ffynonellau ynni adnewyddadwy ym Mharc Hadau.

Mae Sero Homes yn honni y bydd hyn yn golygu y bydd Parc Hadau yn mynd yn sylweddol y tu hwnt i sgôr 'A' y Dystysgrif Perfformiad Ynni ac yn rhagori ar ofynion cyfredol Rheoliadau Adeiladu Cymru ar gyfer cynaliadwyedd.

Mae'r rhaglenni hyn yn dangos yr hyn y gall y sector tai cymdeithasol ei gyflawni. Er y gall Llywodraeth Cymru benderfynu cael amser arweiniol hirach i'r sector preifat, mae'n dal yr holl ysgogiadau o ran y gofynion y mae'n eu gosod ar gyfer sut y dylid gwario arian cyhoeddus ac felly dylai fod yn ofynnol dyrannu cyllid ar gyfer tai cymdeithasol (neu yn wir unrhyw adeilad aralla ariennir yn gyhoeddus fel y nodir mewn man arall yn yr adroddiad hwn) fod yn ddi-garbon. Dylai'r holl gartrefi ac adeiladau cyhoeddus newydd a godwyd yng Nghymru fod yn ddi-garbon.

Mae'r adolygiad annibynnol ar Ddatgarboneiddio Cartrefi yng Nghymru yn nodi cyfres o argymhellion y dylid eu mabwysiadu.

Dechreuodd cydnabyddiaeth Llywodraeth Cymru o effaith tai ar newid yn yr hinsawdd cyn eu Datganiad o argyfwng hinsawdd ym mis Mehefin 2019. Yn 2018, fe wnaethant [gomisiynu adroddiad](#), a gyhoeddwyd ym mis Gorffennaf 2019 i nodi'r camau sydd eu hangen ar Gymru i ddatgarboneiddio ei stoc dai bresennol, i lleihau ein hôl troed carbon cyffredinol.

Prosiect 'Down to Earth', Abertawe

Crynhodd Christopher Jofeh, Cadeirydd y Panel Annibynnol, a arweiniodd yr adolygiad hwn yr heriau a'r cyfleoedd a ddaw yn sgil yr agenda hon:

“Mae'n addas bod Cymru yn cymryd rôl arweiniol yn y mater hwn. Erbyn 1850, roedd mwy o bobl wedi'u cyflogi mewn diwydiant yng Nghymru nag mewn amaethyddiaeth, ac felly Cymru oedd cenedl ddiwydiannol gyntaf y byd. O ganlyniad, trawsnewidiwyd economi a chymdeithas y DU, a daeth yn un o'r cyfranwyr hanesyddol mwyaf at y newid yn yr hinsawdd. Mae hynny'n ei wneud yn gyfrifoldeb moesol. Mae mynd i'r afael â newid hinsawdd yn cynnig y posibilrwydd o fanteision go iawn i'n holl ddinasyddion: aer glanach, iechyd gwell a chyfleoedd economaidd newydd o dwf glân.

Wrth lunio eu argymhellion, mae'r Pwyllgor Cyngori wedi ystyried y costau gweithredu tebygol yn erbyn y manteision a fydd yn deillio ohono. Credwn yn gryf, yng nghyd-destun y Nodau Llesiant, y bydd y manteision yn sylweddol drech na'r costau.”

Mae'r adroddiad yn argymhell:

- Mae'n rhaid i'r pleidiau gwleidyddol yng Nghymru wneud ymrwymiad strategol i ddatgarboneiddio preswyl cenedlaethol a chadw ato.
- Mae'n rhaid i Lywodraeth Cymru osod targedau tai uchelgeisiol er mwyn cyflawni ei dyhead i fod yn carbon sero net erbyn 2050.
- Dylai Llywodraeth Cymru roi'r system ansawdd a dulliau cyflawni cywir ar waith ar draws pob deiliadaeth er mwyn helpu i gyrraedd y targedau.
- Mae'n rhaid i Lywodraeth Cymru, drwy weithio gydag eraill, ddatblygu pecyn cymorth cyfannol ym mhob deiliadaeth er mwyn ysgogi a hwyluso gweithredu.
- Dylai Llywodraeth Cymru gasglu data am statws a chyflwr y stoc dai er mwyn llywio penderfyniadau yn y dyfodol a mesur cynnydd tuag at y targedau.
- Mae'n rhaid i Lywodraeth Cymru barhau i fonitro a phrofi datrysiadau newydd i ddatgarboneiddio cartrefi.
- Mae'n rhaid i Lywodraeth Cymru a'i phartneriaid wneud y defnydd mwyaf o gymunedau, rhwydweithiau, cymdeithasau a sefydliadau'r Trydydd Sector er mwyn helpu i ddatgarboneiddio cartrefi.

Dylai'r Llywodraeth fabwysiadu'r argymhellion hyn a nodi sut y byddant yn ceisio ariannu ôl-fffitio cartrefi.

Tai

Argymhellion i Lywodraeth Cymru

Prif Argymhelliad

Dylai Llywodraeth Cymru ddod o hyd i ffordd o ymgorffori'n llawn egwyddorion hawl y Cenhedloedd Unedig i gael tai digonol mewn polisi tai yng Nghymru.

Argymhellion Polisi

Dylai Llywodraeth Cymru:

- Gweithio gyda sefydliadau a chymunedau i osod gweledigaeth a strategaeth hirdymor ar gyfer dyfodol tai yng Nghymru.
- Fel rhan o'r weledigaeth a'r strategaeth hon, gweithredu argymhellion yr Adolygiad Tai Fforddiadwy, yr Adolygiad Annibynnol ar Ddigarboneiddio Cartrefi Cymreig a'r adroddiad gan y Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd.
- Yn ystod y flwyddyn nesaf, nodwch sut y bydd cynllun hirdymor ar sut y byddant yn ariannu datgarboneiddio cartrefi yn unol â thargedau allyriadau carbon.
- Gwneud yn ofynnol i bob datblygiad tai a ariennir yn gyhoeddus fod yn niwtral o ran carbon a dangos sut y maent yn cwrdd â gofynion ehangach Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.
- Archwilio'r defnydd o ysgogiadau ariannol trwy'r grant Tai Cymdeithasol a'r rhaglen Arloesi Tai i annog arloesedd wrth ddatblygu tai rhwng cenedlaethau, a chymunedau a defnyddio ysgogiadau trethiant i gymell rhannu tai rhwng cenedlaethau.
- Sicrhau bod gofynion Ansawdd Dylunio yn adlewyrchu'r dyfodol o ran cartrefi craff a thechnoleg byw â chymorth.
- Cefnogi a graddio datblygiad mentrau cymdeithasol i ddarparu swyddi a sgiliau mewn dulliau adeiladu newydd yn seiliedig ar fodelau a sefydlwyd gan Down to Earth a Chartrefi Conwy.

Tai

Argymhellion i Lywodraeth Cymru

Argymhellion Proses

Yn eu camau gweithredu o ddydd i ddydd, dylai Llywodraeth Cymru **stopio**:

- Datblygu polisïau mewn seilos.
- Dibynnu'n llwyr ar gyllideb yr is-adran dai i fynd i'r afael â'r argyfwng tai a rhoi terfyn ar ddigartrefedd.
- Y dull presennol i brosesau cyllidebol nad yw'n gosod cyfeiriad a thargedau clir ar gyfer buddsoddi mewn atal.
- Adeiladu cartrefi nad ydynt yn niwtral o ran carbon.

Yn eu camau gweithredu o ddydd i ddydd, dylai Llywodraeth Cymru **ddechrau**:

- Cefnogi ac adnoddau ymrwymadau i sicrhau bod eiddo gwag yn cael eu defnyddio unwaith eto, yn well.
- Gosod cyfeiriad cliriach ar gyfer symud buddsoddiad i atal yn seiliedig ar y diffiniad o atal.

Tai

Argymhellion ar gyfer yr holl gyrff a byrddau cyhoeddus a gwmpesir gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (gan gynnwys Llywodraeth Cymru)

Cyfeiriwch at y bennod ar Osod Amcanion Da, ond wrth bennu eu hamcanion yn benodol mewn perthynas â Tai, dylai'r holl gyrff a byrddau cyhoeddus a gwmpesir gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (gan gynnwys Llywodraeth Cymru):

- Sicrhau eu bod yn adlewyrchu tueddiadau'r dyfodol yn enwedig newidiadau demograffig ac argyfyngau hinsawdd a natur.
- Dangos yn glir y cysylltiadau rhwng eu hamcanion llesiant a'r camau ar dai, a meysydd eraill, fel mynd i'r afael ag anghydraddoldeb a thlodi, yr amgylchedd naturiol, gwaith teg, sgiliau, iechyd a lles.
- Ystyriwch argymhellion yr Adolygiad Tai Fforddiadwy, yr Adolygiad Annibynnol ar Ddatbonoli Cartrefi Cymreig a'r adroddiad gan y Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd.

Wrth bennu eu camau, dylai gyrff cyhoeddus a byrddau a gwmpesir gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) ganolbwyntio yn y meysydd a ganlyn a dylent:

- Nodi sut y gall eu camau i gyflawni eu hamcanion o ran tai gyd-fynd â'u hamcanion ar gyfer sgiliau, yn enwedig mewn perthynas â'r diwydiant adeiladu, a datblygu sgiliau mewn dulliau modern o adeiladu, ond adeiladu carbon isel.

Tai

Argymhellion ar gyfer yr holl gyrff a byrddau cyhoeddus a gwmpesir gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (gan gynnwys Llywodraeth Cymru)

Argymhellion Proses

Yn eu gweithredoedd o ddydd i ddydd dylent **stopio**:

- Adeiladu cartrefi nad ydynt yn niwtral o ran carbon.

Yn eu gweithredoedd o ddydd i ddydd dylent **ddechrau**:

- Ymgorffori gwerthoedd caredigrwydd a thosturi yn eu gwaith ar dai a sicrhau bod y gweithlu'n cofleidio'r gwerthoedd hyn.
- Sicrhau bod asesiadau o'r farchnad dai leol yn cynnwys yn benodol asesiadau llesiant a gynhelir gan Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus fel rhan o'r data a ddefnyddiant.
- Gweithio gyda chymdeithasau tai i rannu a gweithredu arfer arloesol.
- Ystyried sut y gallant fod angen adeiladu dim gwastraff drwy eu prosesau caffael.
- Rhoi cynllun clir ar waith i fynd i'r afael â dadleoli newid yn yr hinsawdd (gweler yr argymhelliad yn adran Cymru Gydnerth, ym Mhennod 3).
- Cynnwys y sector tai yng ngwaith y byrddau gwasanaethau cyhoeddus, gan gynnwys eu gwahodd i ymuno â'r Bwrdd.
- Ystyried tai fel un o'r ffactorau ehangach sy'n dylanwadu ar iechyd.
- Sicrhau bod Cynlluniau Datblygu Lleol a datblygiadau tai cymdeithasol yn diwallu anghenion y boblogaeth sy'n heneiddio.

Adnoddau / Gwybodaeth Defnyddiol

Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol

- [Fframwaith Cenedlaethau'r Dyfodol](#)
- [Fframwaith Cenedlaethau'r Dyfodol ar gyfer Craffu](#)
- [Fframwaith Cenedlaethau'r Dyfodol ar gyfer dylunio gwasanaeth](#)

Llywodraeth Cymru

- [Tueddiadau'r Dyfodol \(2017\)](#)
- [Amcangyfrifon o'r angen am dai \(fesul deiliadaeth\): sail-2018](#)
- [Ffyniant i Bawb: Cymru Carbon Isel](#)
- [Adroddiad y Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd](#)
- [Adolygiad o'r cyflenwad o Dai Fforddiadwy](#)

Arall

- [Y Tasglu Gwyrdd - Cyflymu Cyllid Gwyrdd](#)
- [Y Comisiwn Rhwng Cenedlaethau - Contract cenedlaeth newydd](#)
- [Archwilio Cymru - Addasiadau Tai](#)
- [Comisiynydd Plant Cymru - Uchelgeisiau Cudd ac Uchelgeisiau Cudd: dilyniant](#)
- [Sefydliad Polisi Cyhoeddus i Gymru - Tai i Bobl Hŷn yng Nghymru](#)
- [Grŵp cynghori ar ddatgarboneiddio cartrefi yng Nghymru - Adroddiad](#)
- [Sefydliad Materion Cymru - Edrych ar Ddyfodol Tai yng Nghymru](#)
- [CSC - tai yn y DU: Yn addas ar gyfer y dyfodol?](#)

Comisiynydd
**Cenedlaethau'r
Dyfodol**
Cymru

**Future
Generations**
Commissioner
for Wales

